

К-14038
V П 299658

ISSN 0453—8048

ISSN 0320—8362

ВІСНИК

ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

№ 191

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ
ВИРОБНИЦТВА

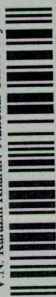
Випуск 14

1 крб. 10 к.

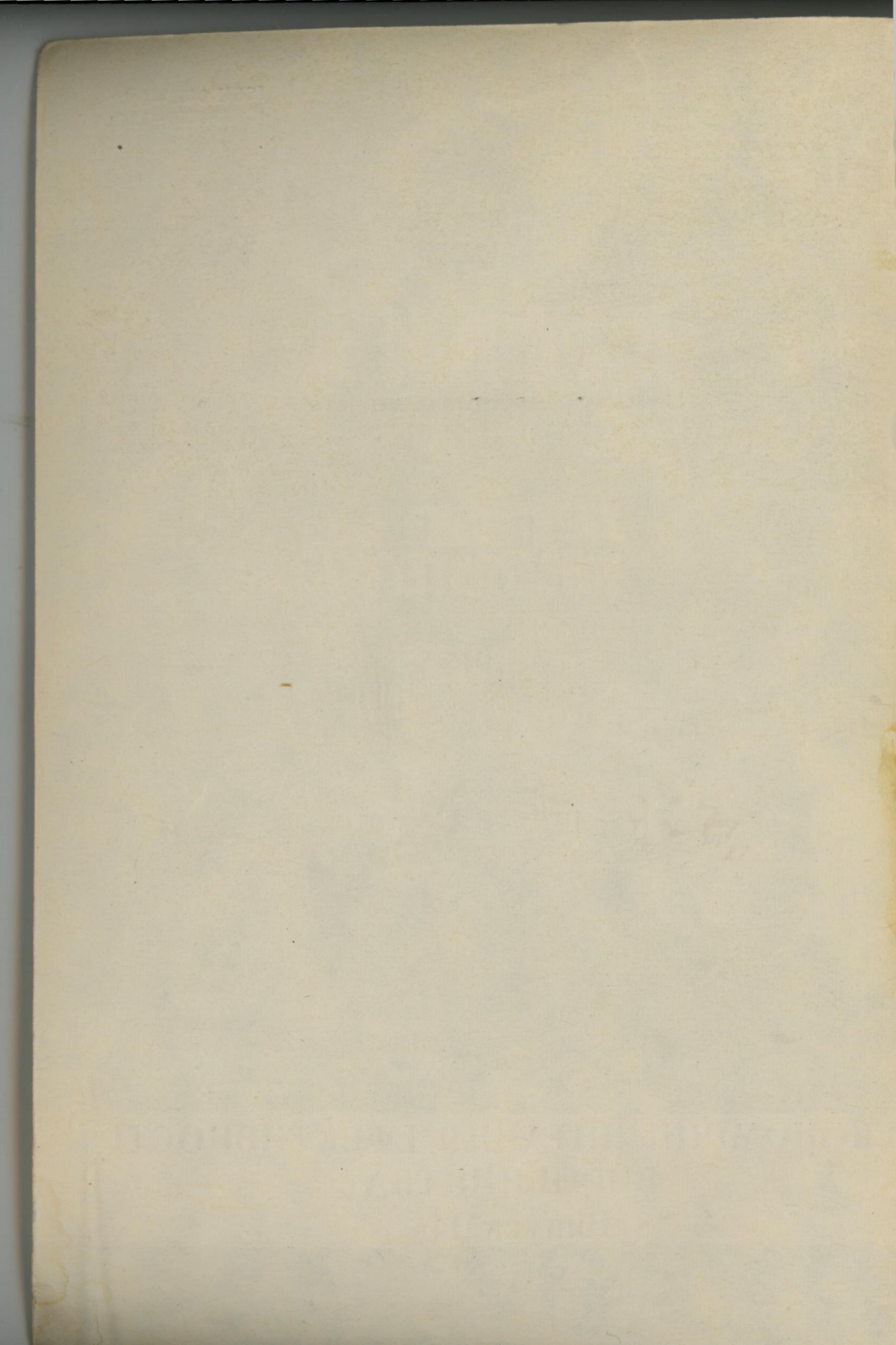
Вісн. Харк. ун-ту, 1979, № 191, вип. 14, 1—105.

V.N. Karazin Kharkiv National University

00279798

0

МІНІСТЕРСТВО ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ
СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ УРСР

ВІСНИК
ХАРКІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ
№ 191

ЕКОНОМІЧНІ ПИТАННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

ВИПУСК 14

Заснований у 1966 р.

ХАРКІВ
ВИДАВНИЦТВО ПРИ ХАРКІВСЬКОМУ
ДЕРЖАВНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ
ВИДАВНИЧОГО ОБ'ЄДНАННЯ «ВИЩА ШКОЛА»
1979

Економічні питання ефективності виробництва, вип. 14.
Вісн. Харк. ун-ту, № 191, — Х.: «Вища школа». Вид-во
при Харк. ун-ті, 1979. — 105 с.

В вестнике помещены статьи, в которых освещаются актуальные вопросы марксистско-ленинской экономической науки на современном этапе ее развития, анализируются такие важные проблемы, как использование закона повышения потребностей в плановом руководстве народным хозяйством, финансовые показатели эффективности производства. Рассматриваются вопросы повышения производительности труда, совершенствования и развития принципов хозрасчета и др.
Для научных работников и специалистов.

Редакційна колегія: І. Я. Ткаченко (відп. ред.),
В. М. Селіванов (відп. секр.), П. І. Верба, З. Л. Житницький,
В. А. Забродський, В. С. Ключко, В. Г. Михайленко,
А. В. Сивоконь, Ю. І. Терехов.

Друкується за рішенням Ученої ради економічного факультету ХДУ, протокол № 6 від 16 грудня 1977 р.

Адреса редакційної колегії: 310077, майдан Дзержинського, 4, держуніверситет, економічний факультет.
Тел.: 40-17-31.

Редакція гуманітарної літератури

І. Я. ТКАЧЕНКО, канд. екон. наук, В. М. КУЗНЕЦОВА

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЗАКОМУ ПІДВИЩЕННЯ ПОТРЕБ У ПЛАНОВОМУ КЕРІВНИЦТВІ НАРОДНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

В умовах зрілого соціалізму розвиток економіки все більше орієнтується на розв'язання різноманітних завдань, безпосередньо пов'язаних з підвищенням рівня життя трудящих, задоволенням їх матеріальних і культурних потреб. «Міністри, партійні, радянські і господарські працівники, працівники планових органів повинні докласти всіх сил до того, щоб прискорити розвиток галузей, які виробляють товари народного споживання, — підкреслював на листопадовому (1978 р.) Пленумі ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев. — ...В центр усієї роботи над новим п'ятирічним планом треба поставити орієнтацію на кінцеві результати виробництва, пошук найбільш ефективних і економних шляхів їх досягнення» [3].

Неухильне зростання задоволення суспільних потреб, оптимізація їх структури в сучасних умовах має основоположне значення для розширеного відтворення в усіх галузях народного господарства. У зв'язку з цим зростає роль свідомого впливу соціалістичного суспільства на процес формування потреб, вдосконалення механізму використання економічного закону їх підвищення.

Ми поділяємо точку зору тих авторів, які розмежовують об'єктивний механізм дії економічних законів і механізм їх свідомого використання, визначаючи останній як сукупність форм і методів свідомого впливу соціалістичного суспільства на ту чи іншу ланку в системі виробничих відносин в інтересах досягнення народногосподарського оптимуму [4, с. 140; 5, с. 119, 128; 6, с. 57].

Використання економічних законів здійснюється багатоступеневою, погодженою діяльністю різних суб'єктів. Залежно від того, на якому рівні управління здійснюється свідомий вплив на економічні відносини, змінюються його форми і методи. Вдосконалення механізму використання закону підвищення потреб спрямоване на високоефективне розв'язання народногосподарських завдань і тісно пов'язане з діяльністю планових органів. Відповідно до закону підвищення потреб диференціацію

методів його використання на різних рівнях управління, на нашу думку, можна уявити так, як показано в табл. 1.

Таблиця 1

Рівень управління	Суб'єкти використання закону підвищення потреб	Загальна назва методів
Народне господарство в цілому	Соціалістична держава в особі її господарських органів: Рада Міністрів СРСР, Держплан, Держкомітет по науці і техніці, Держкомітет цін, Держпостач, ВНДКС, НДЕІ при Держплані тощо	Прогнози суспільних потреб; планування співвідношення між нагромадженням і споживанням, між I і II підрозділами суспільного виробництва; визначення основних напрямків капіталовкладень; планування міжгалузевих пропорцій; робота системи стимулювання прискорення науково-технічного прогресу
Галузі суспільного виробництва	Міністерства, всесоюзні об'єднання	Прогнози потреб на продукцію галузі; планування основних показників виробництва і реалізації продукції по підприємствах; стимулювання підвищення технічного рівня галузі; підвищення якості продукції
Регіони країни	Загальносоюзні, республіканські, крайові (обласні) керівні господарські органи	Рациональне розташування продуктивних сил по території країни; створення планової системи міграції трудових ресурсів; диференціація заробітної плати; диференціація цін на товари державної і кооперативної торгівлі
Виробниче підприємство (об'єднання)	Виробничий колектив, громадські організації, окремі трудящі	Планування виробництва; виконання народногосподарських планів; реалізація досягнень науково-технічного прогресу; організація соціалістичного змагання; розвиток форм задоволення інтернаціональних і соціальних потреб трудящих; виховний вплив колективу тощо

Керуючись прогнозом динаміки суспільних потреб, центральні планові органи розробляють план розвитку народного господарства, який покликаний забезпечити оптимальну збалансованість рівнів, структур виробництва і потреб. Така збалансованість припускає максимальний можливий ступінь задоволення потреб у рамках сукупного робочого часу, котрим розпоряджається соціалістичне суспільство при даній продуктивності праці, обумовленій рівнем розвитку продуктивних сил. Успішне розв'язання цього комплексного за своїм характером завдання залежить не тільки від того, настільки вірно сукупна суспільна

праця розподіляється між окремими галузями виробництва у відповідності до структурної суспільної потреби, але й від того, наскільки ефективно управління розвитком самих потреб з боку соціалістичного суспільства. Отже, досягнення збалансованості виробництва і потреб можливі тільки як двоєдиний процес оптимізації структури виробництва і структури потреби і встановлення відповідності між ними. Зростання необхідності такої оптимізації визначає той факт, що в сучасних умовах господарювання саме підвищення ступеня задоволення потреб є тим кінцевим народногосподарським результатом, на досягнення якого мусить орієнтуватися вся діяльність планових органів. На XXV з'їзді КПРС тов. Л. І. Брежнев підкреслював: «Важливо не тільки пам'ятати, що кінцева мета виробництва — задоволення тих чи інших суспільних потреб, а й робити з цього практичні висновки» [1, с. 67].

Орієнтація діяльності планових органів на кінцеві народногосподарські результати припускає розробку економічно обґрунтованих планів перш за все на верхньому рівні, на якому визначаються збільшені показники плану, що охоплюють в основному макроструктуру потреб, і на всіх наступних рівнях, де визначаються формування і мікроструктури потреб. Враховуючи обмеження, що накладаються на повне задоволення потреб наявними трудовими, технічними і природними ресурсами, центральні планові органи визначають найбільш доцільні пропорції між нагромадженням і споживанням, між I і II підрозділами суспільного виробництва, міжгалузеві пропорції, обумовлюючи тим самим ступінь задоволення потреб і визначаючи співвідношення у розвитку абсолютних і дійсних, виробничих і особистих, задоволених і незадоволених потреб, тобто їх макроструктуру. Знаходження ефективних напрямків використання фонду нагромадження, які б забезпечували кількісне зростання і якісне вдосконалення продуктивних сил на основі науково-технічного прогресу, служить імпульсом до виникнення нових виробничих і особистих потреб і вдосконалення на цій основі всієї структури суспільних потреб. Розв'язання ж завдань досягнення максимально можливого рівня народного добробуту і всебічного розвитку особи в рамках установленого фонду споживання шляхом визначення динаміки грошових доходів населення, знаходження і підтримання оптимальної пропорційності між суспільними фондами споживання і фондами розподілу за працю, диференціації заробітної плати впливає на формування структури особистих потреб трудящих, на співвідношення в розвитку фізіологічних, інтелектуальних і соціальних потреб, а також визначає макроструктуру платоспроможних потреб попиту.

Збалансування макроструктур виробництва і потреб здійснюється на рівні галузевого і територіального управління, а також на рівні управління виробничим об'єднанням

(підприємством). Така можливість зростає внаслідок вдосконалення організаційної структури управління суспільним виробництвом. Перехід на дво- і триланкову систему управління дає змогу диференціювати планово-регулюючі і оперативно-господарські функції, сконцентрувавши перші в галузевих центрах — міністерствах, а другі — у виробничих об'єднаннях. Унаслідок цього міністерства все в більшій мірі будуть зосереджувати свою увагу на розв'язанні стратегічних проблем розвитку галузі, в тому числі на вивченні суспільних потреб у продукції галузі і знаходженні шляхів найбільш повного їх задоволення. Разом з тим при розв'язанні завдання збалансованості мікроструктур виробництва і потреб на сучасному етапі соціалістичного господарювання припускаються явні прорахунки, які проявляються в наявності дефіциту на одні товари і зростанні товарних запасів на другі. Про те, що такі прорахунки існують, свідчать дані табл. 2, в котрій подано співвідношення роздрібного товарообігу і вкладів населення до ощадкас.

Таблиця 2

Показник, млрд. крб.	Рік			
	1940	1960	1970	1976
Обсяг роздрібного товарообігу	18,0	78,6	155,2	220,1
Сума вкладів населення до ощадкас	0,7	10,9	46,6	103,0
Вклади населення в % до роздрібного товарообігу	4,0	13,9	30,6	46,8

Само собою зростання вкладів населення до ощадкас є показником зростання добробуту трудящих, збільшення їх грошових доходів. Негативним моментом є систематичне перевищення зростання суми вкладів до ощадкас у порівнянні зі збільшенням обсягу роздрібного товарообігу, що пов'язане зі зростанням «відкладеного» попиту. При наявності товарів, які довгий час не мають збуту, це свідчить не стільки про співпадання виробництва і потреб (попиту), скільки про неспівпадання їх структур. Виправленню становища, що склалося, сприятиме передбачене XXV з'їздом КПРС випереджуюче зростання роздрібного товарообігу в порівнянні зі збільшенням реальних доходів трудящих на 21%, а роздрібного товарообігу — на 28,7% [8]. Забезпечення такого випередження можливе тільки за умови розв'язання цілого ряду проблем, у тому числі прискорення науково-технічного прогресу, підвищення дієвості економічного стимулювання розширення асортименту вироблюваних товарів і високого рівня їх якості, вдосконалення інформації споживачів, оптимізації просторових економічних зв'язків підприємств.

Важливою передумовою вдосконалення структури виробництва та потреб і установа відповідності між ними є ком-

плексна раціоналізація суспільного виробництва на основі створення і масового застосування високоефективних систем машин, устаткування, технологічних процесів, що забезпечують механізацію всіх процесів виробництва — як основних, так і допоміжних, що дасть змогу домогтися максимізації кінцевих результатів при мінімальних затратах суспільної праці, тобто підвищення ефективності суспільного виробництва.

Критично оцінюючи досягнуте, XXV з'їзд КПРС вказав на те, що нинішні темпи впровадження у виробництво досягнень науки і техніки все ще не відповідають новим завданням. Прискорення темпів науково-технічного прогресу — складна, багатоланкова проблема, котра припускає створення умов, «які повною мірою сприяли б якнайшвидшому проходженню нових ідей по всьому ланцюгу — від винаходу до масового виробництва, ставили надійний економічний заслін випускові застарілої продукції» [1, с. 54].

До комплексу заходів, здійснення котрих необхідне для розв'язання даної проблеми, входить посилення ролі якісних показників у плануванні і оцінці роботи міністерств і об'єднань (підприємств). Включення до планів роботи міністерств і підприємств завдань щодо зростання техніко-економічного рівня виробництва і поліпшення специфічних для кожної галузі показників технічного рівня продукції покликано орієнтувати їх діяльність на впровадження нової техніки і технології, поновлення асортименту виробів, що випускаються, підвищення питомої ваги продукції вищої категорії якості. Орієнтація суспільного виробництва на підвищення якісних показників посилюється в міру вдосконалення його організаційної структури, що відкриває додаткові можливості їх досягнень. Інтеграція стадій циклу «дослідження — проектування — виробництво — впровадження» внаслідок створення виробничих і особливо науково-виробничих об'єднань створює можливість розробляти перспективні комплексні науково-технічні програми, в яких визначаються основні напрямки технічного переозброєння і підвищення діючого виробництва, критерії його зростання і перспективи розвитку. Розроблення таких програм розширює інформацію міністерств про виробничі можливості галузі, а отже, підвищує наукову обґрунтованість планів, які приймають.

Прискорення науково-технічного прогресу, визначаючи зростання вимог до різноманітних параметрів виробів, їх науково-технічного рівня, надійності і довговічності, естетичного оформлення, а також підвищення ступеня задоволення потреб актуалізує проблему якості.

Стимулювання підприємств до більш швидкого поновлення асортименту і випуску продукції високої якості, які вимагають додаткових витрат, зміни технології виробництва, пошуку сировини і матеріалів поліпшеної якості припускає створення ряду економічних передумов, у тому числі створення гнучкої системи

ціноутворення. Установлення диференційованих цін, що враховують технічне вдосконалення, новизну товару, а також ступінь насичування потреби в даному товарі підвищило б заінтересованість підприємств у всемірному поліпшенні якості продукції. При цьому вдосконалення системи ціноутворення недоцільно обмежувати диференціацією тільки оптових цін, оскільки це не забезпечить розв'язання проблеми в цілому.

Зростаючі масштаби виробництва, розширення номенклатури продукції, яку випускають, скорочує час між виниканням нової потреби і її повним задоволенням. Оскільки роздрібні ціни не враховують ступінь насичування потреби, постільки в міру його підвищення попит на даний товар скорочується, переключаючись на нові, більш модні вироби, що ускладнює завдання погодження попиту і пропозиції. Науково обґрунтоване регулювання роздрібних цін, що передбачає їх зниження в міру насичування потреб і зниження витрат на виробництво товару, який задовольняє дану потребу, з одного боку, і установлення більш високих роздрібних цін на нові, що викликають підвищений попит, товари (з урахуванням їх дальшого зниження), з другого, забезпечуючи стабілізацію загального рівня цін, підвищило б, на нашу думку, ефективність впливу суспільства на формування структури попиту населення. Цій же меті мусить підкорятися і вдосконалення форм і методів заниження цін неходових товарів. При цьому слід посилити матеріальну відповідальність підприємств-виготувачів за поставання товарів, котрі не користуються попитом, проводячи зниження їх ціни за рахунок прибутку даних підприємств.

Орієнтація суспільного виробництва на своєчасне поновлення асортименту виробів, що випускаються, поліпшення якості продукції посилить його вплив на процес становлення моди, формування смаків споживачів, тобто буде сприяти якісному вдосконаленню мікроструктури особистих потреб трудящих. Необхідною передумовою такого впливу є наявність найширшої і найрізноманітнішої інформації споживачів про всі новинки виробництва, їх перевагу над товарами, що раніш випускалися, про можливість їх застосування.

Сприятливі умови для забезпечення відповідності обсягів виробництва і потреб, попередження номенклатурно-асортиментних диспропорцій виникають у процесі оптимізації просторових зв'язків підприємств і передбачають створення найраціональнішої структури між підприємствами-виробниками і підприємствами-споживачами.

Підвищення ролі великих виробничих об'єднань в управлінні процесами зростання і розвитку виробництва в середньо-і довгостроковій перспективі висуває у ранг найефективнішої форми зв'язку між виробниками і споживачами — прямий тривалий зв'язок. Розробка довгострокових програм розвитку, складання проектів перспективних планів науково-дослідних

робіт і використання досягнень науки і техніки дає можливість об'єднанням-виробникам, виходячи з директивно установлених контрольних цифр, а також планів прикріплення, заключати довгострокові господарські договори з підприємствами-споживачами. Ці договори покликані забезпечити розв'язання завдання постачання продукції за широкою номенклатурою, за асортиментом, якістю і марками, зовнішньою обробкою, термінами постачання та іншими показниками, погодженими споживачем з постачальником, тобто посилити взаємозв'язок і взаємодію виробництва і споживання.

Виявлення специфіки регіонально сформованих потреб є необхідною передумовою знаходження найефективніших форм і методів впливу соціалістичного суспільства на процес їх формування і розвиток з метою оптимізації структури потреб регіонів і усунення різниці між ними. Вирівнювання рівнів і структури потреб різних регіонів можливе в тій мірі, в якій різниці між ними зумовлені нерівністю економічного розвитку районів. Що ж до відмінностей, пов'язаних з природно-кліматичними умовами, то їх наявність завжди буде мати місце. До методів, за допомогою котрих соціалістичне суспільство розв'язує проблему вирівнювання потреб регіонів, слід віднести раціональне розташування продуктивних сил на території країни, управління міграційними потоками трудових ресурсів, диференціацію заробітної плати з урахуванням відмінностей в умовах відтворення робочої сили по районах держави, диференціацію цін на товари державної і кооперативної торгівлі, вирівнювання ступеня задоволення інтелектуальних і соціальних потреб по всіх регіонах країни.

Удосконалення механізму використання закону підвищення потреб у сучасних умовах господарювання припускає знаходження ефективних форм і методів впливу соціалістичного суспільства не тільки на розвиток виробництва, але й на розвиток особистого споживання трудящих. Здійснення цілеспрямованого формування особистого споживання трудящих і його структури, покликаного забезпечувати всебічний гармонійний розвиток особи, буде означати узагальнення споживання, зміну його соціально-економічного характеру, при якому з приватної справи члена суспільства воно стає справою суспільною.

Зростаюче значення в управлінні індивідуальним споживанням має вдосконалення його методів на рівні виробничих підприємств (об'єднань). Одним з напрямків такого вдосконалення є виховний вплив на споживання трудящих.

Найважливіше завдання виховання — виробити у членів соціалістичного суспільства ставлення до праці як до головної моральної цінності. «Суспільно корисна праця, — говориться в ст. 14 нової Конституції СРСР, — та її результати визначають становище людини в суспільстві. Держава, поєднуючи матеріальні і моральні стимули, заохочуючи новаторство,

творче ставлення до роботи, сприяє перетворенню праці в першу життєву потребу кожної радянської людини». В міру того як створюються умови для прояву здібностей людини саме в процесі праці і люди усвідомлюють це, змінюється їх ставлення і до задоволення своїх індивідуальних потреб в матеріальних благах: споживання речей перестає бути самоціллю, воно перетворюється в умову, необхідну для всебічного розвитку особи.

Великі можливості виховного впливу на формування потреб трудящих мають виробничі колективи, оскільки саме в них, у першу чергу, проявляється суть соціалістичних відносин, соціальна суть особи, характерні риси соціалістичного способу життя. Заснований на комплексному підході до розв'язання економічних і соціальних завдань перспективний план соціального розвитку підприємства дає можливість свідомо спрямовувати техніко-економічний розвиток виробництва на планомірне вдосконалення соціальної структури колективу, на поліпшення умов праці і відпочинку, підвищення рівня матеріального і духовного життя працівників і їх сімей, вдосконалення соціальних відносин у колективі, створення кращих умов розвитку особи кожного трудівника, тобто сприяє підвищенню потреб трудящих і найповнішому їх задоволенню.

Постійний пошук найефективніших форм і методів виконання закону підвищення потреб на всіх рівнях управління народним господарством, об'єктивно обумовлений безперервним розвитком продуктивних сил і виробничих відносин комуністичного способу виробництва, покликаний забезпечити виконання економічних і соціально-політичних завдань, які стоять перед суспільством.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с. 3. Виступ тов. Л. І. Брежнєва на Пленумі ЦК КПРС 27 листопада 1978 р. — Рад. Україна, 1978, 28 листоп. 4. *Абалкин Л. И.* Экономические законы социализма. — М.: Наука, 1971. — 191 с. 5. *Кашин В. Н.* Познание и использование экономических законов социализма. — М.: Мысль, 1975. — 196 с. 6. *Ольгин-Нестеров В. И.* Использование экономических законов социализма и управление производством. — М.: Мысль, 1974. — 189 с. 7. Народное хозяйство СССР за 60 лет/Юбилейный стат. ежегодник. — М.: Статистика, 1977. — 710 с. 8. Правда, 1976, 30 окт.

П. І. ВЕРБА, чл.-кор. АН УРСР, д-р екон. наук, проф.

ФІНАНСОВІ ПОКАЗНИКИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА

У Звітній доповіді ЦК КПРС XXV з'їзду Комуністичної партії підкреслювалося, що в 1976—1990 рр. «країна матиме приблизно вдвоє більші матеріальні і фінансові ресурси, ніж у минулому п'ятнадцятиріччі» [1, с. 45]. Цим самим створюються нові можливості розв'язання основних соціально-еконо-

мічних завдань — дальшого підвищення добробуту радянських людей, поліпшення умов їх праці і побуту, значного прогресу охорони здоров'я, освіти, культури, тобто всього, що характеризує соціалістичний спосіб життя.

Для успішного розв'язання поставлених партією завдань немає іншого шляху, підкреслював тов. Л. І. Брежнев на XXV з'їзді КПРС, крім швидкого підвищення ефективності всього суспільного виробництва [1, с. 48]. Підвищення ефективності виробництва — це одне з корінних питань економічної політики партії і важлива складова частина всієї нашої економічної стратегії.

За своїм змістом і значенням ефективність виробництва необхідно розглядати на двох рівнях: народногосподарському — це ефективність всього суспільного виробництва, і на рівні підприємств, або виробничих об'єднань — це госпрозрахункова ефективність. Ефективність суспільного виробництва характеризується зростанням національного доходу. Кінцевою метою підвищення ефективності суспільного виробництва є нагромадження ресурсів, засобів для забезпечення розширеного відтворення і постійного зростання добробуту трудящих, тобто національний дохід.

Радянська держава на всіх етапах розвитку своєї економіки забезпечувала і забезпечує постійне зростання ефективності суспільного виробництва. Порівняно з 1913 р. національний дохід у нашій країні зріс у 68 разів і досяг у 1978 р. 417 млрд. крб., а в кінці десятої п'ятирічки він становитиме 455 млрд. крб., або збільшиться проти дев'ятої п'ятирічки на 26%.

Національний дохід є заново створена вартість, і значна частина його виступає у вигляді фінансових ресурсів, які держава використовує для виконання своїх функцій. Понад 50% національного доходу розподіляється через Держбюджет СРСР. У 1978 р. національний дохід, котрий іде на нагромадження і споживання, становив 407,2 млрд. крб., а його використання через Держбюджет на фінансування народного господарства, соціально-культурні заходи, оборону і управління — 246,1 млрд. крб. Остання його частина — це фонд заробітної плати працівників сфери матеріального виробництва. Тому національний дохід можна віднести до фінансового показника ефективності суспільного виробництва. Національний дохід створюється у сфері матеріального виробництва — на підприємствах, у виробничих об'єднаннях, радгоспах, колгоспах і т. д. Чим більше вони його виробляють, тим вища ефективність їх роботи, тим вища ефективність суспільного виробництва. Тобто госпрозрахункова ефективність є основою ефективності всього суспільного виробництва.

Ефективність виробництва конкретних підприємств характеризується обсягом випуску продукції і затратами. Чим

більший обсяг продукції, яка випускається в заданій номенклатурі відповідної якості, і менші витрати на її виготовлення, тим ефективніше ведеться виробництво. Кінцевим фінансовим показником ефективної роботи трудових колективів є прибуток і його рівень — рентабельність. Іншими словами — підвищувати ефективність виробництва — це не просто випускати більше продукції, а більше з меншими затратами, оскільки при цьому зростатиме прибуток і підвищуватиметься рентабельність.

До фінансових показників, що характеризують господарську ефективність, відноситься і реалізація продукції. Вона створює фінансові джерела, необхідні для наступного поновлення процесу виробництва. Тому ми вважаємо, що складання планів по реалізації продукції, здійснення оперативного контролю за їх виконанням повинні проводити фінансові служби підприємств і виробничих об'єднань. Вони найбільш зацікавлені в реалізації, оскільки від виконання її планів залежить своєчасне здійснення розрахунків за придбані матеріальні ресурси, внесок частини прибутків в бюджет, сплата кредитів банку, які використовуються для забезпечення безперервного процесу виробництва тощо.

Для нагромадження максимальних сум фінансових ресурсів важливим є складання напружених планів по реалізації, залучення у виробництво всіх наявних резервів. Цьому, на жаль, не сприяє сучасна практика складання планів, які передбачають базу для планування реалізації досягнуті фактичні її обсяги. У цих умовах чим більше підприємства перевиконують планові завдання, тим більше їм буде устаановлено план на наступний рік, і якщо вже багато в чому використані резерви, то виконання такого плану буде під загрозою. Звідси походить стримування напружених планів. Виявляти і використовувати свої резерви для перевиконання планів підприємства будуть тільки тоді, коли в основі плану реалізації продукції, який складається, лежатиме план базисного періоду. Все це свідчить про те, що назріла необхідність переходу до нової системи планування. Разом з цим повинна бути переглянута і вся система матеріального заохочення. Нині ця система в основному спрямована на стимулювання виконання планових показників. Тому державні плани по виробництву і реалізації продукції виконуються на 100,1—100,2% і майже ніколи на 110—112% і т. д. Тобто трудовий ентузіазм працівників сфери матеріального виробництва спрямований на досягнення планових обсягів виробництва, а не на їх перевиконання, не на виробництво додаткової продукції, яка задовольняє постійно зростаючі потреби як народного господарства, так і трудящих. Виконання планів — громадський обов'язок всього колективу і кожного трудящого. За це виплачується заробітна плата. Тут повинні широко застосовуватися моральні стимули. Преміювати необхідно за перевиконання планів, за надплановий випуск і реалі-

зацію продукції або за зниження її собівартості, якщо державі потрібно збільшувати обсяг виробництва. Тоді протягом всього року підприємства будуть відшукувати резерви для перевиконання планових завдань. Набуде розвитку зустрічне планування. Жодних стримуючих мотивів для цього не буде. Більш високими темпами зростатиме ефективність виробництва, збільшаться фінансові ресурси підприємств, які використовуватимуться як для дальшого розширення їх виробництва, так і для посилення матеріальної зацікавленості в результатах праці. Збільшиться увага до зростання продуктивності праці і фондовіддачі — основи забезпечення обсягів виробництва і зниження собівартості. При цьому для кожної галузі слід установити чітку методику складання напружених планів. «Поліпшення планування, — підкреслював на листопадовому (1978 р.) Пленумі ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев, — повинно супроводитися заходами по вдосконаленню всього господарського механізму» [3]. Пропоновану систему планування і економічного стимулювання необхідно проекспериментувати, наприклад, у легкій промисловості, де надплановий випуск продукції, що має попит у населення, не обмежений.

Другим важливим фінансовим показником ефективності виробництва є прибуток. У Конституції СРСР (ст. 16) підкреслюється, що керівництво економікою в нашій країні здійснюється на основі державних планів економічного і соціального розвитку. Для цього активно використовуються такі економічні підйоми, як господарський розрахунок, прибуток і собівартість [2, с. 10]. Повний госпрозрахунок, як метод планового керівництва соціалістичним виробництвом, вимагає, щоб кожне підприємство і виробниче об'єднання, в результаті своєї виробничо-господарської діяльності, одержувало доходи, за рахунок яких покривало б усі затрати на виробництво продукції і мало прибуток. Тобто прибуток являється кінцевим вартісним результатом виробництва, основним показником його ефективності. Закономірність тут така: чим більше підприємства або виробничі об'єднання одержують прибуток, який залежить від їх діяльності, тим вища ефективність їх виробництва.

Величина прибутку, як правило, залежить від обсягу реалізованої продукції (приблизно 50%) і зниження затрат на виробництво (близько 40%). Загальна сума прибутку в десятій п'ятирічці має становити близько 600 млрд. крб. Це дасть можливість державі здійснити фінансування народного господарства, розв'язати ряд соціальних завдань, а підприємствам і виробничим об'єднанням — розширювати своє виробництво, створювати фонди економічного стимулювання і здійснювати інші важливі заходи по підвищенню ефективності виробництва і поліпшенню якості продукції. Тому, на нашу думку, прибуток слід зробити одним з основних централізованих, оціночних і фондоутворюючих показників роботи підприємств і об'єднань.

Але їх діяльність щодо забезпечення зростання прибутку за рахунок підвищення цін і зміни планової номенклатури (асортименту) в бік випуску більш рентабельних, але менш потрібних виробів мусить суворо припинитися і, зокрема, за це керівний склад необхідно депрем'ювати, а надлишок одержаного прибутку в результаті цих порушень — повністю перераховувати в доход бюджету.

Нині близько 10—15% промислових підприємств і об'єднань щомісяця не виконують планів по прибутку, тим самим знижують ефективність як свого, так і всього суспільного виробництва. Для того щоб викликати заінтересованість у підприємства не тільки виконувати, а й перевиконувати плани по прибутку і домагатися його зростання проти відповідного базисного періоду, необхідно, щоб джерелом створення фонду матеріального стимулювання, соціально-культурних заходів і житлового будівництва, а також фонду розвитку виробництва був не плановий, а тільки надплановий прибуток. У цьому випадку підприємства залучатимуть у виробництво численні резерви по збільшенню реалізації продукції, зниженню собівартості і підвищенню якості, оскільки ці показники є головними в забезпеченні зростання прибутку.

Для того щоб прибуток став основним оціночним показником роботи підприємств і виробничих об'єднань, перш за все, необхідно проводити подальшу роботу щодо вдосконалення цін. Вони мусять максимально наблизитися до суспільно необхідних затрат праці. Назріла необхідність проведення всеохоплюючої реформи оптових цін, як це було в 1966—1977 рр. Основним завданням такої реформи мусить бути вирівнювання рентабельності підприємств і галузей народного господарства за рахунок перерозподілу між ними прибутку механізмом цін. У процес вирівнювання рентабельності слід активніше включати і фіксовані (рентні) платежі підприємств в доходи державного бюджету.

Величина прибутку, яка визначається на основі оптових цін, що наближаються до суспільно необхідних затрат праці, буде більш реально відтворювати ефективність виробництва і стане основою для переходу підприємств і виробничих об'єднань на самофінансування, тобто не тільки до повного покриття затрат на виробництво і реалізацію продукції за рахунок виручки від реалізації, але й здійснення капіталовкладень, поповнення власних оборотних коштів, створення фондів економічного стимулювання, внесків коштів вищестоящої організації у фонд фінансової допомоги, фонд розвитку науки і техніки тощо. Сучасна ж спроба ряду міністерств перейти на повний госпрозрахунок, тобто на самофінансування, утруднена через неспорядкованість оптових цін.

Нарешті, фінансовим показником ефективності виробництва підприємств і виробничих об'єднань є рентабельність. Вона

орієнтує їх на випуск беззбиткової продукції і краще використання виробничих фондів. Рентабельність — відносний показник, її норма визначається процентами. У нових умовах роботи промисловості норма рентабельності планується у вигляді відношення прибутку до вартості основних виробничих фондів і нормування оборотних засобів. На початку 1978 р. ця норма становила 14% [4, с. 637], тобто на кожен карбованець виробничих фондів наша промисловість одержувала 14 копійок прибутку, а в 1965 р. — 13 копійок, зростання рентабельності характеризує підвищення ефективності виробництва. З другого боку, вона уводилася в період економічної реформи як важлива підойма впливу на підприємства по більш раціональному використанню фондів.

Для підвищення ролі рентабельності в зниженні собівартості продукції необхідно, щоб міністерства затверджували планові норми рентабельності основних видів виробів для кожного підприємства і рентабельність виробництва в цілому як відношення прибутку до повної собівартості. Оскільки собівартість продукції є визначальним показником ефективності виробництва і істотно впливає на його кінцеві результати — прибуток, то фондоутворюючим показником роботи підприємств і виробничих об'єднань слід установити не рентабельність підприємства, тобто відношення прибутку до виробничих фондів, а рентабельність виробництва, як відношення прибутку до повної собівартості продукції. В цьому випадку режим економії матиме зв'язок з матеріальним стимулюванням. Рентабельність же підприємств повинна плануватись як розрахунковий показник, оскільки свою функцію економічної підйоми впливу на поліпшення використання виробничих фондів вона виконує недостатньо.

Таким чином, у системі показників ефективності виробництва важливе значення мають фінансові показники. Вдосконалення їх планування і використання сприятиме зміцненню економіки країни і створенню умов для дальшого підвищення матеріального добробуту радянських людей.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с. 3. Виступ тов. Л. І. Брежнева на Пленумі ЦК КПРС 27 листопада 1978 р. — Рад. Україна, 1978, 28 листоп. 4. Народное хозяйство СССР за 1976 г. — М.: Статистика, 1978. — 543 с.

АГРЕГУВАННЯ МІЖГАЛУЗЕВОГО БАЛАНСУ ВИРОБНИЦТВА І РОЗПОДІЛУ ПРОДУКЦІЇ У НАРОДНОМУ ГОСПОДАРСТВІ СОЮЗНОЇ РЕСПУБЛІКИ У СХЕМУ РОЗШИРЕНОГО ВІДТВОРЕННЯ

Планування народного господарства передбачає вдосконалення методів розрахунку показників як на рівні розвитку економіки всієї країни, так і окремих союзних республік. Розроблені пропозиції з питань розрахунків фонду виробничого нагромадження та його структури мають бути складовою ланкою вдосконалення системи показників державного народногосподарського плану країни. Для регіональної економіки великої ваги набувають розрахунки показника структури нагромажень та її критичних значень тому, що потенціал розширеного відтворення республіки визначається не тільки галузевою структурою виробництва, а й величиною ввозу—вивозу засобів виробництва.

Схема розширеного відтворення, з урахуванням ввозу — вивозу, дає змогу розрахувати структуру нагромадження в I і II підрозділах, яка забезпечує зростання фонду виробничого нагромадження і на цій основі формування стабільних темпів економічного зростання, а тим самим і підвищення рівня добробуту трудящих. Для побудови схем відтворення в республіці на ряд років ми використали інформацію, наявну в звітних міжгалузевих балансах союзних республік. Такі баланси розроблені в республіках за 1968, 1972 і 1975 рр. з 97 галузей матеріального виробництва.

Розчленування суспільного виробництва на два підрозділи в моделі міжгалузевого балансу республіки і далі агрегування у схему розширеного відтворення мають виходити з таких взаємопов'язаних передумов:

а) Основним мірилом поділу матеріального виробництва республіки на два підрозділи є критерій економічного призначення продукції, що випускається. Згідно з цим до I підрозділу слід віднести продукцію, яка знову повертається у сферу процесу виробництва, а до II підрозділу — ту продукцію, яка служить для задоволення особистих потреб населення і виробничій сфері суспільства.

б) При поділі валового продукту на продукт підрозділів I і II встановлюється його вартісна структура, тобто визначаються матеріальні виробничі витрати фонду оплати праці і вартість додаткового продукту, випущених у I підрозділі. Ці агрегування дали змогу зробити показники міжгалузевого балансу.

в) При побудові схем відтворення слід враховувати сальдо ввозу — вивозу валового продукту республіки по засобах виробництва і предметах споживання.

Процес побудови схем розширеного відтворення республіки по двох підрозділах і на базі міжгалузевих балансів, виходячи з розглянутих передумов, здійснювався таким чином. На перших стадіях розрахунків визначалася вартість спожитих засобів виробництва I і II підрозділів народного господарства республіки, що в міжгалузовому балансі являє собою суму матеріальних виробничих затрат у галузях. Такі розрахунки можна проводити лише по фактичному використанню продукції за той чи інший період. У цілому по галузі береться середнє співвідношення, що склалося в процесі розподілу на I і II підрозділи окремих видів продукції матеріального виробництва.

Розрахунки сум матеріальних витрат по I і II підрозділах суспільного виробництва здійснювалися в кілька послідовних етапів:

1. По кожному ряду міжгалузевого балансу визначалася частка валової продукції галузей (без ввозу) у відповідності до усталеної структури виробництва, що використовується для виробничого і невиробничого споживання. Інформація, наявна в міжгалузовому балансі, дає можливість визначити співвідношення між I і II підрозділами матеріального виробництва республіки не тільки по валовій продукції промисловості, а й сільського господарства, будівництва, транспорту і зв'язку, торгівлі і громадського харчування, матеріально-технічного постачання й інших галузей матеріального виробництва.

2. Кожен елемент стовпчика балансу розподілявся на дві частини у відповідності до частки валової продукції галузі, що складалася на підставі попередніх розрахунків.

3. По кожному стовпчику балансу підбивалися підсумки матеріальних затрат продукції по I і II підрозділах матеріального виробництва республіки.

4. Якщо припустити, що матеріальні витрати в галузях розподіляються на витрати у I і II підрозділах у тій самій пропорції, в якій валові продукти цієї галузі поділяються на засоби виробництва і предмети споживання, то елементи C_I і C_{II} визначаються як підсумок матеріальних виробничих витрат по I і II підрозділах. Для дальшої побудови схем відтворення дуже важлива методика визначення вартості продукту, створеного необхідною працею у I і II підрозділах суспільного виробництва республіки (V). Дані для розрахунків сум живої праці представлені у третьому квадранті міжгалузевого балансу. На першому етапі розрахунків по рядках третього квадранту було зроблено вибірку по витратах живої праці на виробництво валової продукції у народному господарстві республіки. Одержані суми витрат стали вихідними для дальшого розподілу їх по підрозділах суспільного виробництва. Методика розрахунку

вартості продукту, створеного додатковою працею (m), аналогічна визначенню витрат живої праці в підрозділах суспільного виробництва республіки.

Однак для побудови схеми розширеного відтворення в реальних економічних умовах необхідно розрахувати й сальдо ввозу—вивозу валової продукції республіки в підрозділах. Нині ця проблема — найвужче місце вартісної структури суспільного продукту. Як у науковій економічній літературі, так і в методиках розподілу валової продукції по підрозділах, на жаль, не запропоновано конкретних методів поділу продукції, що ввозиться (вивозиться), на засоби виробництва і предмети споживання. Найраціональнішим, на нашу думку, є метод розподілу продукції, що ввозиться (вивозиться), між I і II підрозділами шляхом прямого віднесення продукції до одного з двох підрозділів суспільного виробництва і за переважним призначенням продукції (для особистого або виробничого споживання). Обидва ці методи взаємодоповнюють один одного і застосовуються у залежності від аналізу й планування конкретної галузі матеріального виробництва. Одержані співвідношення по ввозу (вивозу) засобів виробництва і предметів споживання дають можливість визначити сальдо ввозу — вивозу продукції по підрозділах.

Таким чином, аналіз показників міжгалузевого балансу союзної республіки дав змогу зібрати всю необхідну інформацію, яка характеризує натуральну і вартісну структуру сукупного продукту республіки. Матеріальні витрати C_I і C_{II} , фонд оплати праці V_I і V_{II} і витрати додаткової праці m_I і m_{II} характеризують вартісну структуру продукту. Величини продукту I і II підрозділів з урахуванням сальдо ввозу — вивозу засобів виробництва і предметів споживання визначають речову структуру продукту.

Застосування цієї методики в Держплані Литовської РСР дало змогу розрахувати структуру виробничого нагромадження та її значення на тривалу перспективу.

Л. І. БУЛАЄНКО

ПРО ОДНУ УМОВУ ЗРОСТАННЯ РІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ВІДДАЧІ ОДНОЧАСНИХ ЗАТРАТ НА ВИРОБНИЦТВО ПРОДУКЦІЇ

Розглянемо річні показники ефективності використання усіх одночасних (авансованих) затрат (OЗ) на виробництво продукції¹. Рівень ефективності їх використання є відношення резуль-

¹ Методику розрахунку величини одночасних затрат на виробництво і кількість відтворюваних циклів на рік див.: Л. И. Булаенко. К вопросу об определении влияния оборачиваемости авансированных ресурсов на годовые показатели эффективности их использования. — Х.: [ротационный ХГУ], 1977.

татів виробництва (ефекту) до їх середньорічної вартості. Відповідно до цього маємо ряд показників віддачі одночасних затрат на виробництво по валовій (ВП), товарній (ТП) і реалізованій продукції (РП), тобто: ВП/03, ТП/03, РП/03, де перші два показники побудовані на основі валової і товарної продукції, котрі, як відомо, не є установлювальними для промислових підприємств, а виступають як розрахункові показники. Значення їх полягає в тому, що вони характеризують рівень використання одночасних затрат тільки на стадії виробництва продукції, безвідносно до факту задоволення потреб споживачів у конкретних видах виробів. Іншими словами, для характеристики віддачі одночасних затрат у цілому в процесі відтворення, а не тільки виробництва, необхідно використовувати показники, розраховані на основі обсягу реалізації продукції, яка завершує процес відтворення на підприємстві.

Річна величина реалізованої продукції — це сума обсягів реалізації за всю кількість відтворюваних циклів на рік, що дорівнює n . Отже, якщо за один кругообіг авансованих ресурсів реалізується продукція, що дорівнює РПЦ, то протягом року обсяг реалізації становитиме 1 : $\text{РПЦ} \times n(1)$.

Річну віддачу одночасних затрат по реалізації продукції (РП/03) позначимо через (Д), тоді, підставляючи замість РП її значення з рівняння (1), одержимо: $\text{РПЦ} \times n/03 = \text{ДЦ} \times n(2)$, де $\text{ДЦ} = \text{РПЦ}/03$, тобто віддача одночасних затрат по реалізованій продукції за один відтворювальний цикл.

Аналіз рівняння (2) показує, що річна віддача одночасних затрат являє собою добуток циклової віддачі і кількості відтворюваних циклів на рік. Звідси випливає, що оборотність авансованих засобів, виражена кількістю кругообігів або відтворюваних циклів, є специфічним показником економічної ефективності промислового виробництва. Він виступає також у ролі фактора, який впливає на рівень річного показника віддачі, тобто ефективності використання авансованих ресурсів. Другий фактор — циклова віддача.

Отже, індекс річної віддачі дорівнює добутку темпу зміни циклової віддачі і кількості кругообігів авансованих ресурсів, що випливає з формули (2), якщо замінити в ній абсолютні показники їх індексами $I_D = I_{D_4} \times I_n(3)$, де $I_D = D_a/D_b$ — індекс річної віддачі; $I_{D_4} = \text{ДЦ}_a/\text{ДЦ}_b$ — темп зміни циклової віддачі; $I_n = n_a/n_b$ — індекс кількості кругообігів; a і b — уведене позначення відповідно звітного і базисного року.

Можна зробити висновок про те, що для забезпечення зростання річних показників віддачі одночасних затрат на виробництво необхідно, щоб виконувалася така умова: добуток

¹ Тут і в інших судженнях ідеться про усереднений відтворюваний цикл у рамках одного календарного року і усереднені величини затрат і результатів виробництва кожного циклу всередині одного року.

індексів відповідних циклових показників на індекс кількості кругооборотів авансованих ресурсів був би більше одиниці, тобто $I_{\partial u} \times I_n > 1$ (4). Тільки в цьому випадку можна забезпечити підвищення рівня використання одночасних затрат на виробництво.

На основі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що зв'язок між цикловими і річними показниками економічної ефективності використання одночасних затрат опосередковано кількістю відтворюваних циклів на рік. Отже, проблема підвищення економічної ефективності промислового виробництва му- сить розв'язуватися на двох основних напрямках: шляхом підвищення віддачі одночасних затрат у кожному циклі і шляхом прискорення оборотності авансованих засобів.

В. І. БОРИСОВА

ВИРОБНИЧЕ ОБ'ЄДНАННЯ — ОСНОВНА ПЕРВИННА ЛАНКА СОЦІАЛІСТИЧНОГО ВИРОБНИЦТВА

XXV з'їзд КПРС висунув завдання піднести керівництво економікою, господарський механізм на рівень нових вимог. «...Дуже важлива ланка в поліпшенні керівництва економікою, — підкреслював тов. Л. І. Брежнев, — це вдосконалення організаційної структури і методів управління» [1, с. 67—68]. Новий етап розвитку народного господарства СРСР знайшов відображення в доповідях тов. Л. І. Брежнева на травневому (1977 р.), жовтневому (1977 р.) і листопадовому (1978 р.) Пленумах ЦК КПРС, на позачерговій сьомій сесії Верховної Ради СРСР дев'ятого скликання, а також в Конституції СРСР (1977 р.), яка проголосила: «Керівництво економікою здійснюється на основі державних планів економічного і соціального розвитку, з урахуванням галузевого і територіального принципів, при поєднанні централізованого управління з господарською самостійністю й ініціативою підприємств, об'єднань та інших організацій» [2, с. 10].

Завдання, поставлені перед народним господарством країни, обумовлені необхідністю підвищення рівня концентрації виробництва, розвитком його спеціалізації і кооперування. Це пояснюється тим, що в умовах науково-технічного прогресу багато проблем, які існують в системі «наука—техніка—виробництво», можуть бути розв'язані тільки на великих підприємствах, у виробничих об'єднаннях.

Курс на створення об'єднань знайшов своє відображення в постанові ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 2 березня 1973 р. «Про деякі заходи по дальшому вдосконаленню управління промисловістю» [3] і здобув свій дальший розвиток у загальному Положенні про всесоюзне і республіканське промис-

лове об'єднання [4], в Положенні про виробниче об'єднання (комбінат) [5], і в Положенні про науково-виробниче об'єднання [6].

Виробничі об'єднання відбивають властивий періоду розвинутого соціалістичного суспільства новий, більш високий ступінь усунування виробництва і розвитку відносин управління. Створення виробничих об'єднань — це раціоналізація первинної госпрозрахункової ланки суспільного виробництва. Внаслідок такої раціоналізації великі виробничо-господарські комплекси, що відповідають сучасному рівню продуктивних сил і спроможні найбільш повно реалізувати в своїй діяльності перевагу нової системи планування і економічного стимулювання виробництва, витісняють дрібні і середні підприємства. Перевага великих підприємств обумовлена рядом факторів. Їх рентабельність удвічі-утричі, а фондівіддача вдвічі вища, ніж на дрібних підприємствах, тоді як трудомісткість в 5 разів нижча [7].

На 1 січня 1977 р. у промисловості нараховувалося близько 3000 виробничих і науково-виробничих об'єднань. Тільки в Харківській області їх було створено понад 50. Але виконати своє призначення виробничі об'єднання зможуть лише при умові створення для них належного правового статусу, адекватного їх економічній суті. Відсутність необхідного юридичного оформлення економічного явища приносить збитки розвитку економіки.

Виробниче об'єднання — це основна первинна ланка промисловості, діяльність його будується на поєднанні централізованого керівництва з господарчою самостійністю та ініціативою самого об'єднання. І якщо раніш у промисловості первинною ланкою було тільки підприємство, то тепер з'явилася ще одна (основна) — виробниче об'єднання, яке виступає як самостійний суб'єкт товарно-грошових відносин. Та якими б складними за своєю внутрішньою структурою ці виробничі об'єднання не були, їх соціально-економічна функція в порівнянні з функцією підприємств не змінюється: вони залишаються товаровиробниками, внаслідок чого наділяються правами юридичних осіб.

Слід визнати, що виробниче об'єднання за своєю соціально-економічною природою — це підприємство. Воно, як і будь-яка організація, що виступає як товаровиробник і самостійний учасник товарообороту (тобто юридична особа), використовуючи закріплене в його оперативному управлінні державне майно, здійснює силами свого колективу діяльність по виробництву матеріальних благ на основі госпрозрахунку, виконує обов'язки та користується правами, пов'язаними з цією діяльністю, має самостійний баланс. Саме тому в постанові Ради Міністрів СРСР від 27 березня 1974 р. в п. 1 говориться, що виробниче об'єднання в питаннях, які не передбачені Положенням про виробниче об'єднання, керуються рішеннями Уря-

ду СРСР, які встановлюють порядок діяльності державних промислових підприємств.

Але слід пам'ятати, що виробничі об'єднання суттєво різняться від підприємств. Виробниче об'єднання — це єдиний виробничо-господарський комплекс, до складу якого входять фабрики, заводи, науково-дослідні, конструкторські, проектно-конструкторські, технологічні організації та інші виробничі одиниці, це найбільш ефективна організаційно-правова форма співдружності науки, техніки та виробництва. Створення виробничих об'єднань відкриває широкі можливості для дальшого зростання продуктивності праці, підвищення якості продукції та ефективності виробництва.

Отже, створення виробничих об'єднань відбивається не лише на організаційній структурі управління промисловістю, але й на самому понятті первинної господарської ланки народного господарства. На виробничі об'єднання перейдуть основні функції суб'єкту господарювання.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с. 3. О некоторых мероприятиях по дальнейшему совершенствованию управления промышленностью/Постановление Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г. — СП СССР, 1973, № 7, ст. 31. Общее Положение о всесоюзном и республиканском промышленных объединениях/Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 2 марта 1973 г. — СП СССР, 1973, № 7, ст. 32. 5. Положение о производственном объединении (комбинате)/Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 27 марта 1974 г. — СП СССР, 1974, № 8, ст. 38. 6. Положение о научно-производственном объединении/Утверждено Постановлением Совета Министров СССР от 30 декабря 1975 г. — СП СССР, 1976, № 2, ст. 13. 7. *Лавриков Ю.* В чем сила фирмы. — Известия, 1973, 21 сент.

Л. М. ЧИЖЕНКО

СИСТЕМА ОЦІНОЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ І ЇЇ ЗВ'ЯЗОК З ФОНДАМИ ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ

У Конституції СРСР (1977 р.) записано: «... вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства» [1, с. 10]. Первинним осередком народного господарства є соціалістичне виробниче підприємство (об'єднання). Провідну роль у плануванні виробничо-господарської діяльності промислового підприємства відіграють затверджені показники. В ході удосконалення управління і планування вироблено їх систему, яка відображає всі основні сторони виробничо-господарської діяльності підприємств. Вона має вирішальний вплив на порядок утворення фондів матеріального стимулювання.

Відповідно до діючої методики суми цих фондів виділяються підприємствам міністерствами на п'ятирічку з розподілом по роках. Розміри їх практично мало залежать від планових показників роботи підприємства, тому вже в п'ятирічному плані різним підприємствам можуть бути закладені нерівновигідні умови стимулювання.

Крім того, часто динаміка фонду матеріального заохочення не відповідає зростанню фондоутворюючих показників. Утворення даного фонду в річному плані здійснюється корегуванням затвердженого в п'ятирічному плані його розміру в залежності від відхилення динаміки фондоутворюючих показників річного плану порівняно з п'ятирічним. Фактична сума відрахування в фонд матеріального заохочення здійснюється в залежності від виконання підприємством плану по фондокорегуючих показниках.

Кількість фондоутворюючих показників машинобудівних підприємств обмежена, як правило, 4 найважливішими. Слід зазначити, що їх склад дещо відрізняється на різних підприємствах. Якщо зростання продуктивності праці і обсягу реалізації, збільшення питомої ваги продукції вищої категорії якості є фондоутворюючими на багатьох підприємствах, то четвертим показником на заводах «Світло шахтаря» і ХТГЗ ім. С. М. Кірова є зниження витрат на 1 крб. товарної продукції, а на ХТЗ ім. Орджонікідзе, ХВЗ ім. Г. І. Петровського, ПТО ім. В. І. Леніна і «Серп і молот» — зростання рентабельності. Проте, незважаючи на особливості діяльності згаданих підприємств, що відносяться до різних галузей машинобудування, нормативи збільшення (зменшення) відрахувань у фонди матеріального заохочення практично однакові по ряду показників на різних підприємствах. На нашу думку, таке становище не є обгрунтованим, оскільки виконання плану, підвищеного на 1% з різних показників, вимагає неоднакових зусиль з боку підприємства, дає різну суму додаткового прибутку, який є джерелом фонду матеріального заохочення.

Розміри нормативів корегування фонду матеріального заохочення вибрані довільно, без достатнього економічного обгрунтування. Так, приріст обсягу виробництва на 1% дає заводу «Світло шахтаря» 77 тис. крб. додаткового прибутку, з якого підприємство має можливість відрахувати в фонд матеріального заохочення 18 тис. крб., тобто 23,5%. Аналогічні відрахування можуть бути зроблені і за один пункт зростання продуктивності праці. Зростання частки продукції вищої категорії якості дає можливість відрахувати в фонд матеріального заохочення 87,1% приросту прибутку. А ось зниження на 1% витрат на 1 крб. товарної продукції дає приріст додаткового прибутку в 567 тис. крб., але підприємство має можливість відрахувати у фонд матеріального заохочення по установленому нормативу лише 45,3 тис. крб., тобто 8% суми приросту прибутку за раху-

нок цього фактора. Це свідчить про те, що на практиці в значній мірі стимулюється прийняття і перевиконання плану за обсягом, а зниження витрат на 1 крб. товарної продукції, який є одним з найважливіших показників економічної ефективності, заохочується недостатньо.

Тепер уведено в дію положення, згідно з яким фонд матеріального заохочення зменшується в зв'язку з недовиконанням планів поставки продукції. Цей захід своєчасний, оскільки стимулює чітке виконання господарських договорів. Про його дієвість свідчать такі дані: за 9 місяців 1977 р. на заводі «Світло шахтаря» сума збільшення відрахувань у фонд матеріального заохочення за перевиконання плану з трьох фондокорегуючих показників майже утричі менша, ніж зниження відрахувань за недопоставку продукції. На ХТЗ частка зниження відрахувань за недопоставку продукції становила 93,3% всієї суми зниження відрахувань, а на ХТГЗ — 57%.

Таким чином, можна зробити такі висновки.

По-перше, відрахування у фонд матеріального заохочення в п'ятирічному плані повинні розподілятися за роками п'ятирічки в залежності від ряду показників, зокрема ефективності виробництва, а не одного обсягу товарної продукції.

По-друге, фондоутворюючі показники повинні бути в більшій мірі спрямовані на кінцеві результати виробничо-господарської діяльності, тому в основі їх розрахунку має лежати не товарна, а реалізована продукція.

По-третє, немає необхідності двічі заохочувати збільшення обсягу виробництва; досить обмежитись одним показником зростання продуктивності праці.

По-четверте, нормативи збільшення (зменшення) відрахувань по фондоутворюючих показниках в річному плані повинні бути науково обгрунтовані і побудовані так, щоб фактичні відрахування у фонд матеріального заохочення за результати роботи підприємства в більшій мірі залежали від підвищення ефективності виробництва.

Список літератури: 1. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с. 2. Порядок учета и оценки выполнения заданий по поставкам продукции. — Экон. газ., 1977, № 36, с. 18. 3. Фонды поощрения объединений и предприятий в десятой пятилетке. — Экон. газ., 1976, № 50, с. 11—14.

С. А. МЕХОВИЧ

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ПЛАНУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ ВЕЛИКИХ ПРОМИСЛОВИХ МІСТ

Швидке зростання народного господарства на основі науково-технічного прогресу на нинішньому етапі комуністичного будівництва вимагає глибокого обгрунтування в народногосподар-

ських планах основних соціально-економічних завдань, поставлених XXV з'їздом КПРС. Одне з них полягає в тому, щоб поліпшувати комплексне планування економічного і соціального розвитку на підприємствах, в районах і містах [1, с. 171]. З прийняттям нової Конституції СРСР соціальне планування піднесене до рангу закону [2, ст. 16, 73, 131].

Практика показала, що в сучасних умовах недостатньо обмежуватися соціальним плануванням в рамках окремих підприємств, тому що ізолювано від умов району, міста не можна планувати поліпшення побуту, соціально-культурного обслуговування трудящих, підвищення загально-освітнього рівня, поповнення підприємств робочою силою тощо.

Розв'язання соціальних проблем вимагає розумного поєднання регіонального і галузевого планування, подолання місницьких тенденцій в окремих адміністративно-територіальних одиницях і, можливо, найбільш повного врахування специфіки місцевих умов у планах розвитку галузей. Суть проблеми полягає в регламентуванні розвитку численних галузей народного господарства міста з обов'язковим урахуванням їх взаємозв'язку і місцевих потреб. Така постановка питання дає змогу раціональніше, з урахуванням комплексу проблем економічного, містобудівного і соціального аспекту використовувати капіталовкладення різних джерел фінансування в межах одного міста. Це в свою чергу повинно позначитися на підвищенні ефективності суспільного виробництва, а також на комплексному розв'язанні питань розвитку невиробничої сфери.

Тепер нагромаджено певний досвід планування економічного і соціального розвитку територіально-адміністративних районів і міст. Так, комплексні п'ятирічні плани економічного і соціального розвитку складені і реалізуються в Москві, Ленінграді, Свердловську, Пермі, Донецьку, Дніпропетровську, Львові, Жданові, Дніпродзержинську, Миколаєві та ін. За ініціативою Київського міськкому Компартії України, вперше розроблено і затверджено п'ятирічний комплексний план соціально-економічного розвитку столиці Радянської України на десяту п'ятирічку. Цей план ґрунтується на досягнутому рівні розвитку міста, враховує багатоплановість і складність проблем комплексного розвитку великого самостійного територіального району, яким є Київ.

Розроблений і втілюється в життя комплексний план економічного і соціального розвитку Харкова на десяту п'ятирічку. Передбачені планом заходи широкого впровадження у виробництво і побут трудящих досягнень науки і техніки, прискорення науково-технічного прогресу тісно пов'язані з поставленими завданнями в галузевому і територіальному розрізах плану. Це дасть можливість увести в дію нові резерви підвищення ефективності виробництва і сприятиме піднесенню матеріального і культурного рівня життя трудящих міста.

У той же час практика показала, що існуюча система економічного і соціального планування міст і регіонів вимагає постійного вдосконалення механізму погодження регіонального плану з галузевими завданнями народногосподарського плану. Нині бракує достатньо відпрацьованих основ загальної методики територіального планування. Недостатня статистична інформація і недосконала система показників обмежує перспективи розвитку соціальних процесів у рамках як трудових колективів, так і регіонів. Які відомості про цей процес треба зібрати, як їх виміряти, як подати в планово-директивній формі — ці питання вимагають уважного вивчення.

Вимагають вдосконалення також багато проблем соціального планування, пов'язані з матеріальним і фінансовим забезпеченням плану соціального розвитку міста, а також форми і методи включення міста до системи народногосподарського планування. Вимагають розв'язання і питання організаційного характеру, хто і в які строки повинен розробляти план соціального розвитку міста, керівництво його виконанням, контроль, в тому числі звітність тощо.

Однією з важливих проблем соціального розвитку є розробка методології і методики визначення впливу заходів цього плану на підвищення ефективності виробництва в масштабах промислового центру, а також вивчення зворотних зв'язків цих явищ. Таким чином, соціальне планування повинне являти собою органічний елемент розвитку народного господарства на всіх його рівнях. Досвід соціального планування у великих містах свідчить про те, що воно виступає важливим інструментом розв'язання соціальних завдань, висунутих XXV з'їздом КПРС. У комплексі з економічним соціальне планування утворює струнку систему регулювання процесів розвитку соціалістичного способу життя, зміцнення матеріальної основи, підвищення рівня духовної культури, соціальної активності і свідомості трудящих.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с.

Є. Г. ЛІБЕРМАН, д-р екон. наук, З. Л. ЖИТНИЦЬКИЙ,
канд. екон. наук, В. М. СЕЛІВАНОВ, канд. екон. наук,
В. В. СПІВАКОВА, канд. екон. наук

ПОКАЗНИКИ І ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТІВ ЗМАГАННЯ ЗА ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ І ЯКОСТІ У ПРОМИСЛОВOSTІ

Визначаючи стратегію і тактику комуністичного будівництва на сучасному етапі, XXV з'їзд КПРС вказав, що в галузі економіки курс повинен бути взятий на інтенсивний розвиток суспільного виробництва, на всемірне підвищення ефективності

і якості всієї господарської діяльності. «Майбутнє нашої економіки — в підвищенні ефективності. Іншого шляху забезпечити успішний, динамічний розвиток народного господарства немає» [2, с. 9], — підкреслював тов. Л. І. Брежнев у доповіді, присвяченій 60-річчю Великого Жовтня.

Запорукою успішного здійснення завдань, висунутих партією, є самовіддана праця радянських людей. Сила їх творчої активності найбільш повно розкривається в ході соціалістичного змагання. Це знайшло своє законодавче підтвердження в новій Конституції СРСР, де вказується: «Спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства» [1, с. 10].

На листопадовому (1978 р.) Пленумі ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев наголошував: «Ставши за своїм розмахом і глибиною справді всенародним, змагання постійно народжує зразки творчої праці, служить добру службу розвитку економіки країни» [3]. Таким чином, не лише законодавчо стверджується значення змагання, як могутньої підйоми економічного і соціального прогресу, але і переконливо розкриваються риси, притаманні розвиненому соціалістичному суспільству. Вони, як відомо, полягають в тому, що нині зусилля учасників змагання все в більшій мірі спрямовуються на досягнення нових рубежів у підвищенні ефективності і якості роботи. Зрозуміло, це не може бути досягнуто без постійної копіткої роботи по вдосконаленню організації змагання. Спираючись на основні принципи соціалістичного змагання, розроблені В. І. Леніним, творчо розвиваючи їх, відповідно до конкретних історичних умов, Комуністична партія постійно приділяє неослабну увагу керівництву соціалістичним змаганням, широкому розповсюдженню передового досвіду, підвищенню його дієвості. Для дальшого розгортання змагання вирішальне значення має постанова ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ «Про Всесоюзне соціалістичне змагання за підвищення ефективності виробництва і якості роботи, успішне виконання завдань десятої п'ятирічки» [4, с. 394—402]. Вона покликала перетворити в життя соціально-економічні завдання, намічені XXV з'їздом КПРС, виконати і перевиконати народногосподарський план на десяту п'ятирічку під лозунгом: «Працювати краще, підвищувати ефективність і якість!». Постанова визначає і основні напрямки, на яких повинна бути зосереджена увага учасників змагання — суттєве підвищення ефективності виробництва і якості роботи, зростання продуктивності праці, поліпшення використання основних виробничих фондів, суворе дотримання режиму економіки, раціональне використання матеріальних ресурсів, до-

сягнення високої якості продукції, прискорення темпів науково-технічного прогресу.

Зобов'язання досягти більш високих показників ефективності і якості — основа всіх форм соціалістичного змагання на промислових підприємствах. Вони включаються в особисті плани зобов'язання робітників. Так, токарі 6-го тракторного цеху ХТЗ ім. Орджонікідзе В. П. Субочева і М. І. Брайловська, що змагаються між собою, поруч із зобов'язаннями по достроковому виконанню виробничого завдання, вирахованих в нормо-годинах, зобов'язались також домогтися підвищення продуктивності праці, всю продукцію випускати відмінної якості і здавати її не менш як 98% з першого подання, домагатися економії металу, інструментів, електроенергії.

В індивідуальному змаганні все більше розповсюдження набуває боротьба за присвоєння високого звання «Відмінник якості». За умовами, прийнятими на ряді харківських підприємств — тракторному, заводах «Кондиціонер», «Серп і молот», претендувати на присвоєння цього звання можуть робітники, які здають всю продукцію з першого подання, не мають випадків порушення технологічних процесів і браку, беруть участь у раціоналізаторській роботі по поліпшенню якості продукції, не мають випадків порушення дисципліни і громадського порядку.

Перевагою у присвоєнні звання «Відмінник якості» на основі підсумків роботи за квартал користуються робітники, котрим вручено особисте клеймо.

Досягнення нових рубежів у підвищенні ефективності і якості становить основний зміст і в колективних соціалістичних зобов'язаннях бригад, ділянок, цехів. Так, за умовами змагання на заводі «Кондиціонер» переможцем може бути визнаний колектив тієї виробничої дільниці, який досягне найбільш високих результатів не лише у виконанні плану товарної продукції з дотриманням встановленої номенклатури і виконанням зобов'язань по кооперованих поставках, але й забезпечить дальше зростання продуктивності праці, збільшення питомої ваги продукції вищої категорії, виконання завдань по зниженню трудомісткості, економії матеріальних ресурсів, зниженню собівартості.

Сучасний етап змагання висуває нові, більш високі вимоги до організації обліку досягнутих результатів, до поліпшення практики підвищення підсумків соціалістичного змагання. Це обумовлює насамперед необхідність вдосконалення показників, які встановлюються в зобов'язаннях і по яких оцінюються досягнуті результати. При цьому необхідно мати на увазі, що такі показники повинні забезпечувати можливість порівнювати результати, наявні на окремих ділянках виробництва, оцінювати їхній внесок у загальну справу всього трудового колективу.

Пошук більш досконалих методів обліку і оцінки результатів змагання ведеться на багатьох підприємствах країни. Ось що пише в зв'язку з цим начальник управління організації праці і заробітної плати об'єднання АвтоВАЗ А. Осипов: «Для забезпечення дійовості соціалістичного змагання необхідно було знайти показники, які дали б можливість порівнювати результати, досягнуті різними підрозділами в роботі по підвищенню якості деталей і вузлів автомобіля» [5].

Такими показниками на підприємствах об'єднання АвтоВАЗ стали атестації технологічних процесів, деталей і вузлів на заводський атестат якості та система нормативних показників якості. Такі нормативи визначають рівень якості продукції по бригаді, цеху або по окремому виробництву і включають такі основні характеристики: наявність порушень технологічних процесів, кількість браку або дефективної продукції, наявність претензій по якості від цехів наступної обробки і складання. Кожному з цих показників присвоюється відповідна кількість балів. Проектний рівень якості продукції вважається досягнутим, якщо значення зведеного коефіцієнта якості дорівнює 10 балам.

Прикладом дійовості таких методів оцінки результатів соціалістичного змагання може служити змагання виробничих бригад за підвищення якості роботи і культури виробництва. Це змагання, яке набуло провідної ролі на підприємствах АвтоВАЗ, проводиться в три етапи. Спочатку бригади змагаються за атестацію якості продукції і технологічного процесу. Переможці одержують право на участь у змаганні другого етапу — за першість по цехових показниках якості, культури і ефективності виробництва. Колективи бригад, котрі посіли призові місця, беруть участь в третьому етапі змагання — за звання «Бригади робочої гарантії».

Набув розповсюдження почин передових Ленінградських підприємств — об'єднання «Кіровський завод» і «Позитрон», які розгорнули соціалістичне змагання під девізом «Від високої якості роботи кожного — до високої ефективності праці колективу». В зв'язку з цим в об'єднанні «Позитрон» розроблено і застосовується облік результатів з трьох ступеней якості, котрі визначаються процентом виходу готових виробів. Прийняте положення встановлює, що рубежі боротьби за якість повинні відповідати таким показникам (див. таблицю на с. 30).

Цінний досвід в організації обліку результатів змагання нагромаджено і на ряді інших передових підприємств країни, де широко розгортається рух за ефективність і якість. Це і досвід Московського електромеханічного заводу ім. Володимира Ілліча, в колективі якого народився лозунг змагання — «П'ятиріччі якості — робочу гарантію», і Уральських підприємств по організації змагання на основі особистих рахунків економії, і Львівського виробничого об'єднання «Електрон»,

де змагання нерозривно пов'язано з втіленням комплексної системи управління якістю продукції.

Оцінка результатів соціалістичного змагання повинна ґрунтуватися на єдиних принципах для всіх підприємств і дільниць виробництва. В цьому проявляється єдність соціалістичного планування і обліку. Але при цьому слід пам'ятати, що змагання, як процес творчий, не може миритися з шаблоном. При оцінці результатів соціалістичного змагання єдність в головному повинна обов'язково доповнюватися різноманітністю показників і методів, в чому знаходить свій вираз особливість умов роботи окремих підприємств і виробничих дільниць.

Група складності виробів	Процент виходу якісних виробів	Ступінь якості
А	Від 38 до 43	I
	від 44 до 55	II
	від 56 і вище	III
Б	Від 45 до 57	I
	від 58 до 70	II
	від 71 і вище	III
В	Від 64 до 74	I
	від 75 до 89	II
	від 90 і вище	III

Ось чому уважне вивчення і узагальнення передового досвіду, який виникає на підприємствах, має важливе наукове і практичне значення. Він розкриває нові можливості дальшого підвищення дійовості соціалістичного змагання.

Список літератури: 1. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с. 2. Брежнев Л. І. Великий Жовтень і прогрес людства. — Комуніст України, 1977, № 12, с. 3—17. 3. Виступ тов. Л. І. Брежнева на Пленумі ЦК КПРС 27 листопада 1978 р. — Рад. Україна, 1978, 28 листоп. 4. КПСС в резолюціях и рішеннях съездов, конференцій и пленумов ЦК. Т. 12. — М.: Политиздат, 1978. — 606 с. 5. Известия, 1977, 7 серп.

І. В. СЕМЕНЯК, канд. екон. наук

ПРО СТАТИСТИЧНУ МЕТОДИКУ ОЦІНКИ ЯКОСТІ РОБОТИ НА ПРОМИСЛОВОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

У новій Конституції СРСР (ст. 40) записано: «Громадяни СРСР мають право на працю, — тобто на одержання гарантованої роботи з оплатою праці відповідно до її кількості та якості...» [4, с. 18].

З позицій марксистсько-ленінської філософії це означає, що кожний громадянин Країни Рад має право брати участь у суспільному виробництві, цілеспрямовано організовувати працю у відповідності з обраною професією, здібностями, професійною підготовкою і з урахуванням суспільних потреб. Оплата праці гарантується Основним Законом у відповідності з її кількістю та якістю. Від точності оцінки роботи залежить ступінь дотри-

мання лєнінських принципів організації праці при соціалізмі, коли «... повинні визначатись і міра праці і її винагорода» [3, с. 32].

Економічна практика має досить точні методи визначення кількості витраченої праці. Менш розроблені на сьогодні методи оцінки якості праці окремих працівників і колективу трудящих підприємства в цілому. Кількісне визначення вимірювання якості потребує повного визначення змісту категорій «якість роботи» і «якість праці», як складових елементів системи якісних оцінок. У марксистсько-лєнінській філософії праця визначається як доцільна діяльність людей, зміст якої — перетворення, освоєння природних і соціальних сил для задоволення потреб суспільства. Для здійснення навіть простої людської праці необхідно «витрачання простої робочої сили, яку в середньому має тілесний організм кожної звичайної людини, що не відзначається особливим розвитком... Порівняно складна праця означає тільки *зведену в степінь* або, скоріше, *помножену* просту працю» [1, с. 54]. К. Маркс ототожнює просту працю з витрачанням простої робочої сили. Будь-який процес праці включає три моменти: а) доцільну діяльність людей або цілеспрямовану витрату людської робочої сили; б) предмет праці; в) знаряддя праці.

У своїй трудовій діяльності людина свідомо впливає на предмет праці за допомогою знарядь праці. Становлення особи людини пов'язане перш за все з розвитком трудової діяльності колективу людей. Робоча сила як біологічний елемент єдиної категорії «людська праця» поєднує усі види трудової діяльності людей і дає можливість здійснювати єдиний принциповий підхід до оцінки результатів використання робочої сили людини. Результати праці завжди аналізуються у зв'язку з її корисним ефектом. За визначенням К. Маркса, створення споживної вартості ще не означає створення товару, лише суспільна споживна вартість задовольняє потреби інших членів суспільства. Придатна промислова продукція є товар для інших. Якщо якість праці розглядати як оцінки функціонування людської робочої сили, подібно до якості продукції — сутність споживної вартості, то такий показник, як питома вага придатної продукції, виготовленої загальним обсягом, може служити орієнтовною характеристикою задоволення конкретної суспільної потреби певної робочої сили. Отже, у даному випадку йдеться про оцінку якості праці. Якщо, наприклад, інженер розробляє креслення, то його праця оцінюється позитивно і визначається якісно лише при створенні придатних документів, які відповідають державним стандартам і вимогам науки. Результат праці завжди обумовлюється вихідним матеріалом предмету праці, характером її знарядь, а також заздалегідь визначеною метою і способом її реалізації.

Процес праці, пов'язаний із створенням матеріальних благ, становить процес виробництва. Воно ж завжди має суспільний характер.

Суспільний процес виробництва охоплює як безпосередній процес виробництва, так і розподіл, обмін і споживання. Ці елементи перебувають у тісній взаємодії. «Певне виробництво, — писав К. Маркс, — зумовлює, таким чином, певне споживання, розподіл, обмін і певні відношення цих різних моментів один до одного» [2, с. 682]. У процесі виробництва люди вступають у певні стосунки. Між членами виробничого колективу складаються виробничо-технічні і економічні відносини. У соціалістичному суспільстві це відносини співробітництва і взаємодопомоги між членами суспільства.

Соціалізм формує нову людину комуністичної праці. «Комунізмом ми називаємо такий порядок, коли люди звикають до виконання громадських обов'язків без особливих апаратів примусу, коли безплатна робота на загальну користь стає загальним явищем» [3, с. 32—33].

За визначенням В. І. Леніна, безплатна праця на спільну користь — це праця в умовах комуністичних виробничих відносин. Цілеспрямована трудова діяльність людини залежить від факторів соціально-економічних і у свою чергу формує їх. Працю при соціалізмі В. І. Ленін розумів як «...суспільну працю при найсуворішому обліку, контролі і нагляді з боку організованого авангарду, передової частини трудящих» [3, с. 32].

Праця — поняття конкретне, подібне значенню work у англійській мові, на відміну від абстрактного поняття labour (праця) або surplus labour (додаткова праця). У російському словнику С. Н. Ожегова праця тлумачиться як джерело заробітку, а труд — як доцільна і громадсько-корисна діяльність людини, що потребує розумової і фізичної напруженості.

Зусилля спрямовані на досягнення чого-небудь. Працювати — означає брати участь у процесі суспільного виробництва, витрачати свою м'язову і нервову енергію для створення суспільно необхідних споживних вартостей в умовах певних виробничих відносин.

Якщо якість труда можна оцінити за його ефектом з допомогою абсолютних і відносних характеристик, то набагато складніше оцінити і визначити якість праці. У цьому випадку, очевидно, поки що буде діяти ціла система показників. Ця система повинна підпорядковуватись єдиному критерію: оцінці показників з точки зору вищої мети суспільного виробництва при соціалізмі — найповнішого задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб людини. Найважливішою синтезуючою ланкою системи є якість продукції. У ній відбивається високоякісна праця конструктора, технолога, робітника, організатора виробничої і економічної служби, творча активність працівників. Отже, показник якості промислової

продукції, що випускається, є обов'язковим у системі оцінки якості праці колективу підприємства в цілому. На рівні робітничих бригад і окремих працівників забезпечується точність технологічного використання задуманих конструкцій, раціонального витрачання трудових і матеріальних ресурсів. Якість праці на кожному робочому місці можна визначити рівнем здавання продукції з першого подання. У залежності від технологічного процесу якість праці робітників оцінюється індивідуально, побригадно і по дільницях.

Творчий план і його виконання — показник якості праці конструктора, технолога, економіста, інженера.

Другою ланкою системи якісних оцінок праці можна вважати показники ефективності соціалістичного виробництва. Найважливішими з них у промисловості є середній виробіток чистої продукції на одного працюючого, рівень рентабельності підприємства, затрати на один карбованець товарної продукції. Зростання ефективності веде до економічного ефекту у вигляді питомої економії трудових і матеріальних ресурсів. Досягається це в тому випадку, коли працю кожного учасника виробництва можна розглядати як високоякісну. Така праця визначає творчу атмосферу виробничого колективу і є джерелом росту суспільного багатства і добробуту радянської людини. У Конституції СРСР (ст. 15) записано: «Спираючись на творчу активність трудящих, соціалістичне змагання, досягнення науково-технічного прогресу, вдосконалюючи форми і методи керівництва економікою, держава забезпечує зростання продуктивності праці, підвищення ефективності виробництва і якості роботи, динамічний, планомірний і пропорційний розвиток народного господарства» [4, с. 10].

У цій статті Основного Закону СРСР визначено зміст третьої ланки системи оцінки якості роботи заводу або фабрики — соціально-економічне досягнення колективу підприємства. Основним джерелом вдосконалення соціальної структури сучасного підприємства є соціалістичне змагання. Система оціночних показників результатів соцзмагання може визначити склад третьої ланки системи.

Отже, процес роботи на соціалістичному промисловому підприємстві передбачає працю в умовах соціалістичних виробничих відносин. Складові системи статистичної оцінки якості роботи на рівні окремого робітника, бригади, цеху, підприємства можуть бути показники динаміки якості продукції, ефективності виробництва, соціально-економічних досягнень колективу трудящих. До останніх можна віднести результати соціалістичного змагання, виконання творчих планів, показники боротьби за охорону здоров'я працюючих на підприємствах і охорону навколишнього середовища тощо.

Список літератури: 1. Маркс К. Капітал. — Маркс К., Енгельс Ф. Тв., т. 23. — 847 с. 2. Маркс К. Вступ (3 економічних рукописів 1857—1858 років). — Маркс К., Енгельс Ф. Тв., т. 12, с. 667—694. 3. Ленін В. І. Доповідь про суботники на Московській загальноміській конференції РКП(б) 20 грудня 1919 р. — Повне збір. тв., т. 40, с. 31—36. 4. Конституція (Основний Закон) Союзу Радянських Соціалістичних Республік. — К.: Політвидав України, 1977. — 60 с.

В. С. КЛОЧКО, канд. екон. наук

РОЗВИТОК ТЕХНІКИ І ПІДВИЩЕННЯ ЗМІННОСТІ РОБОТИ УСТАТКУВАННЯ В ПРОМИСЛОВОСТІ

Підвищення змінності роботи машин і устаткування має важливе значення для скорочення норм нагромадження та зростання фондівіддачі. XXV з'їзд КПРС визнав за необхідне в десятий п'ятирічці підвищити змінність роботи в машинобудуванні на 20—30% [1, с. 189].

Змінність виробництва перебуває під впливом головним чином двох факторів, а саме: характеру розвитку продуктивних сил суспільства і технічного прогресу. Зміни в характері розвитку продуктивних сил відбуваються відносно повільно, і їх вплив має більш-менш постійне значення протягом тривалого часу. Технічний прогрес відбувається значно швидше, тому вплив його на змінність роботи підприємств має більше значення. Ми розглянемо питання про вплив тільки технічного прогресу на змінність роботи.

Дослідженнями встановлено, що чим вище технічний рівень виробництва, тим більша змінність роботи устаткування (див.

Таблиця 1

Галузі промисловості	Потокові лінії	
	механізовані	автоматизовані
Енергетика і електрифікація	26,9	34,4
Нафтова і газова	63,8	82,2
Хімічна	69,5	79,8
Машинобудування	22,9	32,8
Лісова, паперова та деревообробна	33,6	57,1
Будівельних матеріалів	62,0	92,1
Легка	17,3	64,6

табл. 1: Питома вага устаткування, що працювало в дві зміни [2, с. 150]).

Залежність змінності роботи устаткування від його технічного рівня обумовлена економічними причинами.

Змінність є важливим фактором скорочення затрат. У собівартості продукції заробітна плата робітників у значній мірі протистоїть амортизації знарядь праці. Відносні розміри цих затрат мають вирішальне значення для встановлення змінності роботи підприємства. Друга і особливо третя зміни пов'язані з деяким зниженням

виробітку і збільшенням витрат заробітної плати на одиницю продукції. Але підвищення змінності викликає зниження суми амортизації в собівартості кожного виробу і відповідне збіль-

Таблиця 2

Галузі промисловості	Питома вага механізованих ліній, що працюють у дві зміни, %	Питома вага амортизації в вартості обробки, %	Фондоозброєність робітника, тис. крб./чол.
Хімічна	69,5	17,8	15,5
Будівельних матеріалів	62,0	14,3	7,9
Харчова	32,3	13,3	7,7
Лісова, паперова та деревообробна	33,6	13,0	4,4
Машинобудування	22,9	11,1	4,7
Легка	17,3	6,5	2,3

шення фондівдачі. Саме тому зростання фондоозброєності і питомої ваги амортизації в вартості обробки супроводжуються підвищенням змінності роботи механізованих потокових ліній (див. табл. 2: Питома вага амортизації у вартості обробки та змінність роботи устаткування [3, с. 174; 2, с. 150]).

Таким чином, з підвищенням органічної побудови виробництва і його технічного рівня зростає змінність роботи промисловості.

Загальна тенденція динаміки системи «робітник—машина» полягає в посиленні екстенсивного завантаження устаткування і підвищення змінності його роботи. Але в окремі періоди може значно зростати середня заробітна плата, в зв'язку з чим стане вигіднішим скорегувати змінність роботи. Це мало місце при впровадженні нової системи планування та економічного стимулювання.

Одночасно з цим підвищується фондоозброєність праці, що вимагає зростання змінності роботи. Фондоозброєність праці зростає значно швидше, ніж середня заробітна плата. Так, в дев'ятій п'ятирічці середня заробітна плата робітників і службовців зростала приблизно на 3% за рік, а фондоозброєність праці в машинобудуванні збільшувалась на 8%. Це сприяє збільшенню змінності роботи промисловості і значно впливає на зростання ефективності основних виробничих фондів.

Таким чином, високі темпи технічного прогресу не виключають зростання змінності роботи, а передбачають його як важливу умову, при якій автоматизація забезпечить найбільш високі темпи зростання ефективності виробництва.

Накреслений на десяту п'ятирічку прогрес техніки дасть можливість значно підвищити змінність роботи і фондівдачу в промисловості. Скоротиться норма виробничих нагороджень і збільшиться та частина національного доходу, що буде використовуватись на підвищення матеріального і культурного рівня життя радянського народу.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Палтерович Д. М. Планирование потребности в оборудовании. — М.: Экономика, 1972. — 223 с. 3. Народное хозяйство СССР в 1970 г. — М.: Статистика, 1971. — 823 с.

Е. М. АДАМЕНКО, канд. екон. наук, І. П. ГОМОЗОВА,
канд. екон. наук

НОВА ТЕХНІКА І ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА

В «Основних напрямках розвитку народного господарства СРСР на 1976—1980 роки», затверджених XXV з'їздом КПРС, як найважливіше завдання висунуто підвищення ефективності виробництва. Ця загальна вимога по-різному розв'язується на окремих ділянках роботи. У зв'язку з цим у виступі на жовтневому (1976 р.) Пленумі ЦК КПРС тов. Л. І. Брежнев підкреслив, що нині однією з центральних проблем є підвищення ефективності капітального будівництва. Його ефективність в значній мірі залежить від рівня застосування техніки. Одним з перспективних засобів скорочення строків і здешевлення будівництва може стати використання електроімпульсних ударних пристроїв, створених Харківським спеціальним конструкторсько-технологічним бюро електробуріння. Силова імпульсна техніка характеризується спрощеною конструкцією, меншими розмірами, підвищеною частотою ударів, а також поліпшує умови праці. Однак остаточне рішення про доцільність використання електроімпульсної техніки у будівництві може бути прийняте на основі об'єктивних розрахунків її економічної ефективності.

Методологічною основою виконання розрахунків є «Типова методика визначення економічної ефективності капітальних вкладень», затверджена АН СРСР, Держпланом СРСР і Держбудом СРСР 8 вересня 1969 р. та «Методика (основні положення) визначення економічної ефективності використання в народному господарстві нової техніки, винаходів та раціоналізаторських пропозицій», затверджена Державним комітетом Ради Міністрів СРСР по науці і техніці, Держпланом СРСР, АН СРСР, Державним комітетом Ради Міністрів СРСР у справах винаходів та відкриттів 14 лютого 1977 р.

Основна увага при визначенні економічної ефективності використання електроімпульсної техніки в будівництві приділялася вибору еталону для порівняння, а також системі й сумірності показників. Як відомо, прогресивність нової техніки характеризується різними показниками. Найважливішими серед них є зростання продуктивності та надійності устаткування, зменшення його маси на одиницю потужності, підвищення точності й стабільності технологічного процесу тощо. Своє остаточне вираження прогресивність нової техніки знаходить в таких показниках, як питомі капітальні вкладення, собівартість про-

дукції, економія зведених витрат. З метою більшої вірогідності визначення економічного ефекту впровадження нової техніки використовувався розрахунковий метод з застосуванням діючих нормативів норми амортизаційних відчислень на реновацію та капітальний ремонт, норми експлуатаційного виробітку машин за годину корисної роботи і годину зміни, норми періодичності, трудомісткості і тривалості технічного обслуговування та ремонтів будівельних машин, норми річного виробітку нової машини, установлені у відповідності з річним режимом роботи і експлуатаційним середньогодинним виробітком машин, а також даних оперативно-технічного первісного і бухгалтерського обліку ХБУ-627 по експлуатації еталонної техніки.

Оцінка економічної ефективності використання нової техніки виконувалась у такій послідовності: 1) вибір еталонного устаткування; 2) визначення фонду часу у відповідності з режимом роботи і річним виробітком нового і еталонного устаткування; 3) встановлення величини поточних і капітальних витрат; 4) розрахунок річного економічного ефекту.

За еталон були прийняті найбільш розповсюджені машини аналогічного призначення, які використовувалися в ХБУ-627 для забивання паль при будівництві, тобто два копри ПМК-3-12. Один з них працює з дизель-молотом С-330, другий — з пароповітряним молотом, який укомплектовано двома компресорами.

Річний фонд часу роботи устаткування був визначений за допомогою такої формули:

$$F_p = [D_k - (D_c + D_m + D_{кр} + D_0)] t_3 \cdot Ч_3 (1 - \alpha/100), \quad (1)$$

де F_p — річний фонд часу, год.; D_k — кількість календарних днів у році; D_c — кількість святкових і вихідних днів у році; D_m — кількість днів з несприятливими метеорологічними умовами; $D_{кр}$ — кількість днів перебування устаткування на капітальному ремонті з урахуванням днів, витрачених на доставку його на ремонтний завод і повернення; D_0 — кількість днів простоїв з організаційних причин (зокрема, перебазування з одного об'єкту будівництва на інший); t_3 — середня тривалість робочої зміни, год.; $Ч_3$ — кількість змін за добу; α — плановий відсоток втрат часу на технічне обслуговування і поточний ремонт.

Особливо велике значення має правильне визначення виробітку устаткування нового та еталонного, а також величини поточних витрат. Для підвищення вірогідності при розрахунках враховувалися фактичний виробіток і фактичні експлуатаційні витрати за повний звітний рік, а не тільки за окремі періоди тривалістю менше року. Це дало змогу виключити вплив на величину показників метеорологічних та інших умов у зимово-осінній період.

Розрахункова собівартість (C_0) обчислювалась на весь обсяг будівельних робіт за формулою:

$$C_0 = K'_n \sum_{i=1}^n C_{mg_i} \cdot M_{g_i} + K'_n \cdot P, \quad (2)$$

де K'_n — коефіцієнт накладних витрат по експлуатації устаткування; C_{mg} — собівартість машино-години i -го устаткування з включенням одноразових витрат, які приходяться на машино-годину роботи, крб.; M_{g_i} — машино-години роботи i -го устаткування на об'єкті; K'_n — коефіцієнт накладних витрат на заробітну плату робочих (P), які беруть участь у технологічному процесі, за виключенням персоналу, безпосередньо пов'язаного з експлуатацією устаткування, заробітна плата якого врахована в собівартості машино-години.

Собівартість машино-години (C_{mg}) являє собою витрати на експлуатацію устаткування, які обчислені на одну годину змінного часу за формулою

$$C_{mg} = O_0/T_0 + A/\Phi_p + C_{пе}, \quad (3)$$

де O_0 — одноразові витрати на роботи, виконані до початку експлуатації устаткування на об'єкті (доставка устаткування в робочу зону об'єкту, демонтаж-монтаж його, інші підготовчі роботи), крб.; T_0 — загальна кількість годин робочого часу, витрачена на виконання даного виду механізованих робіт на об'єкті; A — річна сума амортизаційних відрахувань, крб.; Φ_p — річний фонд часу роботи устаткування, год.; $C_{пе}$ — поточні експлуатаційні витрати на годину зміни, які враховують заробітну плату персоналу, що обслуговує устаткування, вартість енергоносіїв, мастильних і обтиральних матеріалів, зносу та ремонту змінного оснащення, устаткування, витрати на його технічне обслуговування та ремонт, крб.

Результати виконаних розрахунків економічної ефективності використання електроім-

Показник	Еталонне устаткування	Електроімпульсний молот
Питомі поточні витрати на забивання 1 м ³ пал, крб.	8,18	2,23
Питомі капітальні вкладення на забивання 1 м ³ пал, крб.	8,56	1,57

пульсної техніки у будівництві зведено в таблиці.

Ці дані свідчать про ефективність використання електроімпульсних ударних пристроїв при забиванні палів у будівництві. Зокрема, як показали розрахунки, використання електроімпульсних молотів замість копрів у ХБУ-627 (річний обсяг ро-

біт — 6462 м³ паль) забезпечило б річний ефект у розмірі 51 903 крб.

Особливо цінним при цьому є те, що досягається значне зростання продуктивності праці і зменшується потреба в обслуговуючому персоналі (діюче устаткування у дві зміни обслуговує бригада з 14 робітників, а електроімпульсне — 4). Крім цього, полегшується праця робітників, зменшується виробничий шум, поліпшуються санітарно-гігієнічні умови виробництва. Все це дає змогу зробити висновок про ефективність використання прогресивної електроімпульсної техніки у будівництві.

С. О. ГЛАСОВА, Н. І. КАЛМИКОВА

УДОСКОНАЛЕННЯ І РОЗВИТОК ПРИНЦИПІВ ГОСПРОЗРАХУНКУ

Роль і значення госпрозрахунку у соціалістичній економіці неодноразово відзначалися у працях В. І. Леніна, рішеннях Комуністичної партії і Радянського уряду. Розробляючи теорію і практику господарського будівництва, В. І. Ленін, характеризуючи нову економічну політику, відзначав, що державні підприємства переводяться на госпрозрахунок, тобто по суті значною мірою на комерційні начала. У рішеннях XI Всеросійської конференції (1921 р.) відзначалося, що госпрозрахунок повинен лежати в основі ведення державної промисловості. В. І. Ленін постійно звертався до питань госпрозрахунку, він закликав рахуватися з необхідністю переведення підприємств на госпрозрахунок, з необхідністю його зміцнення.

На початку непу госпрозрахунок був широко розповсюджений у легкій промисловості; підприємства важкої промисловості, які ще не зміцнили у фінансовому відношенні, перебували на бюджетно-кошторисному фінансуванні.

У кінці відбудовного періоду зросли господарські права підприємств і їх економічна самостійність. При завершенні перехідного періоду в міру зміцнення соціалістичної економіки ставала очевидною необхідність переведення підприємств на госпрозрахунок.

Велику роль в удосконаленні та розвитку принципів госпрозрахунку відіграла постанова ЦК ВКП(б) від 5. XII 1929 р. «Про реорганізацію управління промисловістю». У ній були сформульовані основи госпрозрахунку і поставлено завдання впровадження їх у всі виробничі ланки підприємства. Багато положень, сформульованих у цій постанові, не втратили свого значення і тепер.

Зміцненню госпрозрахунку сприяла кредитна реформа 1930 р. Вона замінила комерційний кредит прямим банківським кредитуванням, що поставило госпрозрахункове підприємство під безпосередній контроль карбованцем з боку кредитної системи.

У роки другої і третьої п'ятирічок були прийняті постанови, які відіграли значну роль у зміцненні госпрозрахункових від-

ношень. Слід відзначити такі постанови ЦВК і РНК СРСР від 19. IV 1936 р. «Про фонд директора підприємства за рахунок прибутків» і від 15. VII 1936 р. «Про госпрозрахункові права головних управлінь промислових народних комісаріатів» тощо. Питанню зміцнення госпрозрахунку приділялось велике значення у рішеннях XVIII з'їзду партії і XVIII партконференції. З'їзд вимагав від господарників посилення боротьби з безгосподарністю, підвищення рівня рентабельності важкої індустрії та інших галузей народного господарства.

У період Великої Вітчизняної війни методи господарювання були пов'язані з різким посиленням централізації у керівництві підприємствами, з значним обмеженням самостійності. Однак і в цей надзвичайно тяжкий період з порядку денного не знімалися питання зниження собівартості, підвищення рентабельності та розв'язання інших проблем, безпосередньо пов'язаних з здійсненням госпрозрахункової діяльності.

У післявоєнні роки здійснювався ряд економічних заходів, направлених на підвищення ефективності суспільного виробництва: проведена реформа цін, встановлено фонд і поширено права підприємства. Це дало змогу краще врахувати конкретні умови при використанні матеріальних і фінансових ресурсів, зміцнити госпрозрахунок.

Незважаючи на успіхи, досягнені народним господарством СРСР, дальший його розвиток вимагав підвищення ефективності суспільного виробництва, поліпшення економічних методів господарювання. Методи й форми планування і економічного стимулювання, які раніш застосовувалися, мали чимало хиб, не відповідали розвитку продуктивних сил, сучасним техніко-економічним умовам, госпрозрахунок на підприємствах був формальним. Економічна реформа, яка проводиться у нашій країні у відповідності з рішеннями вересневого (1965 р.) Пленуму ЦК КПРС і XXIII з'їзду партії, впроваджує нові методи планування та економічного стимулювання виробництва, сприяє зростанню його ефективності.

XXIV та XXV з'їзди партії знову підкреслили важливість більш умілого використання економічних стимулів і підойм: госпрозрахунку, прибутку, ціни, премії. Господарська діяльність підприємств у цілому залежить від результатів роботи його підрозділів. В умовах економічної реформи особлива увага приділяється організації чіткої системи матеріальної відповідальності — однієї з проблем удосконалення внутрішньозаводського госпрозрахунку. Досвід регламентації госпрозрахункових відносин між цехами і відділами набуто на Харківському заводі «Серп і молот». Тут система внутрішньозаводських госпрозрахункових претензій постійно удосконалюється: поширюються госпрозрахункові претензії, збільшуються санкції. Введено порядок, при якому основою для пред'явлення претензій та накладання внутрішньозаводських штрафів є невиконання цеха-

ми і відділами функціональних обов'язків. Так, цех залізничного транспорту несе відповідальність за наднормативні простої вагонів і контейнерів; відділ збуту за порушення договорів тощо. Претензії задовольняються за рахунок собівартості і фонду заробітної плати. Це зробило систему госпрозрахункових претензій найбільш дійвою. Впровадження системи госпрозрахункових претензій сприяло удосконаленню внутрішньозаводського госпрозрахунку, підвищенню відповідальності цехів та відділів за виконання взаємних обов'язків, поліпшенню показників роботи. Так, по ливарному цеху сірого чавуну обсяг товарної продукції у порівнянні з минулим роком зріс на 8,2%, виробіток на одного працюючого — на 6,3%, втрати на один карбованець товарної продукції знизилися на 3,5%; по цеху МХ-4 — відповідно на 8,6%, 6,4%, 8,4%; по цеху МС-1 — на 3,9%, 5,8%, 9,1%.

А. І. ГУЖВА

МАТЕРІАЛОМІСТКІСТЬ В ЕКОНОМІЧНІЙ ОЦІНЦІ КОНСТРУКЦІИ МАШИНИ ЯК ОБ'ЄКТА ВИРОБНИЦТВА

Наукові дослідження і розробки, виробництво і впровадження нової техніки — найважливіший засіб підвищення продуктивності суспільної праці та збільшення національного доходу. Проте реалізація цих заходів вимагає значних затрат. Так, на дослідження і розробки витрачається 3—4% національного доходу і приблизно 10—12% виробничого нагромадження, які мають тенденцію збільшуватися [2, с. 24]. Витрати на організацію виробництва і використання нової техніки, впровадження нової технології в 3—6 разів більші, ніж на наукові дослідження і розробки [2, с. 25]. А тому будь-яка розробка і впровадження нової техніки і технології вимагають належного економічного обґрунтування. Поетапність проектування, в якій поступово розкривається, уточнюється і удосконалюється задум конструктора, пов'язана з установленням економічної доцільності проектованої машини. В економічному відношенні будь-яка конструкція машини повинна оцінюватися і як об'єкт виробництва, і як об'єкт майбутньої експлуатації. Її виробництво повинне мати мінімальні затрати матеріалів, праці, часу і коштів, а в експлуатації вона повинна бути простою і зручною, дешевою і надійною, відрізнятися довговічністю тощо. Найважливішим техніко-економічним показником, за допомогою якого конструктор мусить оцінювати проектовану конструкцію машини, як об'єкта майбутнього виробництва, є її матеріаломісткість, вартісна і натуральна (вага). Від розміру цього показника в значній мірі залежить собівартість і трудомісткість нової машини. В процесі техніко-економічного обґрунтування конструкції необхідно визначити матеріаломісткість машини (вартісної)

у трьох видах: загальну, структурну і питому. Загальна матеріаломісткість конструкції характеризується всією сумою матеріальних затрат. Найбільш точним методом визначення цього показника на початковій стадії проектування є метод кореляційної залежності від характерного для цих машин конструктивного параметру. Як показує практика, цей показник для одних і тих же машин, зокрема турбогенераторів, може широко змінюватися в залежності від різноманітності методів розрахунку конструкції на міцність і від організаційно-технічного рівня підприємства, на якому повинна виготовлятися машина. Контроль за цим показником у процесі створення нової конструкції має велике значення. Структурна матеріаломісткість, відтворюючи відносні витрати різних матеріалів, які використовуються в машині, дає можливість дізнатися, наскільки повно були використані конструктором резерви скорочення номенклатури матеріалів, використання високоефективних замінювачів металу, скорочення витрат дефіцитних марок і профілів металу тощо. Питома матеріаломісткість є найбільш об'єктивним порівнювальним показником витрат матеріалу в оцінці однотипних машин різних заводів, оскільки одержується діленням загальної матеріаломісткості на найбільш характерний для даного виду машин показник їх роботи (потужність, продуктивність і т. п.). З показниками вартісної матеріаломісткості машини тісно пов'язані і показники натуральної матеріаломісткості — загальна і питома вага конструкції. Вони дають змогу встановити такий важливий якісний показник матеріаломісткості, як коефіцієнт використання матеріалу і, зокрема, металу.

Коефіцієнт використання матеріалу дуже часто визначається окремо по кожному виду матеріалу, який використовується в конструкції (литво сталеве, чавунне і кольорове, прокат, ізоляційні матеріали тощо). Це дає змогу конструктору оцінювати рівень економічності у використанні того чи іншого виду конструкційного матеріалу, доцільність його заміни. Вибір матеріалу — серйозне техніко-економічне завдання, котре розв'язує конструктор при проектуванні машин. У тих випадках, коли заміна одного матеріалу другим пов'язана тільки зі зміною норм затрат, але не змінює витрат на обробку, досить порівняти сумарні витрати матеріалів для кожного з можливих варіантів і вибрати найбільш економічний, тобто розв'язати нерівність виду: $V_{1m} \cdot C_{1m} \geq V_{2m} \cdot C_{2m}$ (1), де V_{1m}, V_{2m} — вага матеріалу, витраченого на 1 деталь, по варіантах, кг; C_{1m}, C_{2m} — вартість 1 кг матеріалу по варіантах, крб. Якщо заміна матеріалу викликає заміну затрат на його обробку, то порівняння матеріальних витрат по варіантах необхідно вести з урахуванням цих затрат по статтях, які змінюються, використовуючи нерівність (1). Коли порівнювані матеріали відрізняються між собою не тільки ціною і нормами витрат на 1 деталь, розміром витрат виробництва,

пов'язаних з її виготовленням, але і ступенем зносостійкості (строками служби) матеріалу, порівняльний розрахунок необхідно будувати на визначенні строку окупності (T_0) додаткових витрат на більш високостійкий матеріал [3, с. 81]. Розрахунок виконується за такою формулою:

$$T_{ок} = \frac{C_{1м} - C_{2м}}{[(C_{2м} \cdot t_{2сл}) - (C_{1м} \cdot t_{1сл})] + (P_{2екс} - P_{1екс})}, \quad (2)$$

де $C_{1м}$, $C_{2м}$ — відповідно первинна вартість нового (більш високостійкого) і старого матеріалу, який використовується при виготовленні деталі, крб.; $t_{1сл}$, $t_{2сл}$ — строки служби (зносостійкості) матеріалів, год.; $P_{1екс}$, $P_{2екс}$ — річні експлуатаційні збитки в тій частині, в якій вони залежать від зносостійкості матеріалу, крб.

Промисловість за останні роки значно розширила номенклатуру і асортимент випуску металевих і неметалевих конструкційних матеріалів, тим самим збільшивши конструктору свободу добору і можливості їх використання при створенні нових машин. Використання показників матеріаломісткості в процесах техніко-економічного обґрунтування проєктованих машин дасть можливість більш раціонально і економічно обґрунтовано використовувати конструкційні матеріали, створювати економічно ефективні конструкції нової техніки.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КППС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Научно-технический прогресс и эффективность общественного производства. — М.: Наука, 1972. — 390 с. 3. Барташов Л. В. Организация и экономика технической подготовки производства. — М.: Высшая школа, 1972. — 171 с.

С. А. РУДНЄВ, В. Ю. МАТВІЮК, В. В. ІВАНОВ,
В. Г. АНДРЕЄВ

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА ЯКОСТІ ПЛАНІВ ПО ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

Важливим напрямком дальшого підвищення ефективності суспільного виробництва є вдосконалення планування і методів управління. Управлінська і, перш за все, планова діяльність повинна бути спрямована на кінцеві народногосподарські результати. Успішно розв'язувати завдання цієї галузі під час розгляду проєктів планових завдань допомагають математико-статистичні, зокрема кореляційні методи аналізу результативних показників діяльності промислових підприємств. За їх допомогою одержують регресивні формули залежності ефективності виробництва від ряду формуючих її факторів. Співставляючи запропоновані у заявках або зобов'язаннях підприємств показники ефективності з розрахованими по регресивних формулах, визначають ступінь їх відповідності можливостям під-

приемств і оцінюють якість (напруженість) планів. Для розробки методики такого аналізу проведено кореляційне дослідження залежності продуктивності праці від ряду факторів на 102 промислових підприємствах міністерства тракторного і сільськогосподарського машинобудування в 1974 р. Модель продуктивності праці побудовано на основі попереднього якісного і статистичного аналізу. Це стало основою гіпотези про логарифмічно-лінійну форму зв'язку між рівнем виробітку (Y — вартість валової продукції на одного працюючого, тис. крб.) і такими фактор-аргументами: x_1 — середньорічна вартість основних промислово-виробничих фондів (коефіцієнт до середнього показника сукупності підприємств); x_2 — середньорічна кількість промислово-виробничого персоналу (коефіцієнт середнього показника сукупності підприємств); x_3 — обсяг валової продукції в діючих цінах (коефіцієнт середнього показника по сукупності підприємств); x_4 — питома вага заробітної плати в усій собівартості, коефіцієнт; x_5 — технічна озброєність по вартості робочих машин і обладнання на одного робітника, тис. крб.; x_6 — загальний коефіцієнт змінності робітників; x_7 — фондівддача (вартість валової продукції на 1 крб. основних виробничих фондів, крб.); x_8 — коефіцієнт використання середньорічної потужності машин і обладнання; x_9 — питома вага машин і обладнання в вартості основних виробничих фондів, коефіцієнт; x_{10} — затрати заробітної плати на крб. валової продукції, крб.; x_{11} — кількість оборотів нормованих оборотних засобів, число; x_{12} — питома вага оборотних засобів у вартості виробничих фондів, коефіцієнт; x_{13} — фондоозброєність одного робітника, тис. крб.

При розв'язанні моделі на ЕОМ (М-222) по алгоритму АВНФ, який передбачає автоматичне виключення неістотних факторів, установлена надійна залежність між виробітком і сукупністю факторів-аргументів, яка виражається рівнянням:

$$Y = \frac{e^{0,8333} x_1^{0,2005} x_3^{0,0872} x_7^{0,5104} x_{13}^{0,3218}}{x_2^{0,2637} x_{10}^{0,3751}}$$

Коефіцієнт множинної кореляції, що відбиває зв'язок продуктивності праці з усіма суттєво впливовими факторами, дорівнює 0,985. Це свідчить про високу якість даної формули.

Наведене рівняння дає можливість визначити з наперед заданим ступенем вірогідності (а значить, і з очікуваною точністю) розрахункову величину виробітку, якщо кожне індивідуальне значення фактор-аргумента для даного заводу піднести до ступеня при ньому.

Оцінка плану ведеться таким чином: проект виробітку, поданий заводом, співставляється з виробітком по регресивній формулі (по даних за звітні роки), в результаті одержуємо орієнтовну оцінку. Таким чином, вимірюється вплив об'єктивних

індивідуальних умов кожного підприємства на результативний показник. Це відбивається, по-перше, у тому, які фактор-аргументи увійшли до набору найзначніших для визначення виробітку, і, по-друге, у тому, які індивідуальні величини цих факторів на рік, що планується на тому чи іншому підприємстві.

Проведений аналіз статистичних характеристик рядів розподілу відхилень планового виробітку від розрахункового (очікуваного) у тих же інтервалах груп, що і відхилення фактичного виробітку від розрахункового, показав близькість обох рядів до нормального розподілу. Розрахунок величини $P(\chi)$ Пірсона по інтегральній функції нормального розподілу для цих відхилень показав вірогідність 0,0611, що перевищує її критичний рівень на 0,05.

Таблиця 1

Відхилення планового виробітку від розрахункового, %	По плану		При нормальному розподілу	
	кількість підприємств	те ж, %	кількість підприємств	те ж, %
Менше —10	7	6,8	6	5,9
—10 —6	9	8,8	14	13,7
—6 —2	30	29,4	25	24,5
—2 +2	32	31,4	27	26,6
+2 +6	12	11,8	19	18,6
+6 +10	7	6,9	8	7,8
+10 і вище	5	4,9	3	2,9
Всього	102	100,0	102	100,0

Розподіл сукупності підприємств (див. табл. 1) по величині відхилень планового виробітку від розрахункового дає можливість виявити ті з них, у яких спостерігається досить висока невідповідність рівня взятих планових зобов'язань до потенціальних можливостей підприємств.

З наведених в табл. 1 даних видно, що таких підприємств—46(45%). Можна визначити також, які саме підприємства потрапили до тієї чи іншої частини кривої розподілу.

Так, наприклад, проведена сепарація (експрес — відсів) тих підприємств, котрі на кривій розподілу посідають крайні ліві, найнижчі місця, тобто усі ті, які опинились у групі I по величині відхилення планового виробітку від розрахунків до —10%, середні, тобто усі ті, що опинились у групі II по величині відхилення планового виробітку від розрахункового від —2 до +2%, і сумнівні, що знаходяться у групі III, у якій відхилення планового виробітку від розрахункового вище +10%. По одному представнику із цих груп підприємств наведено в табл. 2.

Аналізуючи дані табл. 2, можна дійти висновку: а) Ташкентський завод агрегатних сільськогосподарських машин мав одер-

Група	Підприємства	Виробіток на одного працюючого, тис. крб.			Відхилення (\pm), %		
		за планом, $W_{пл}$	розрахункова (очікувана) величина, W_0	фактично, W_1	$\frac{W_1 - W_{пл}}{W_{пл}} \cdot 100$	$\frac{W_1 - W_0}{W_0} \cdot 100$	$\frac{W_{пл} - W_0}{W_0} \cdot 100$
I	Ташкентський агрегатних с.-г. машин	10,455	12,595	10,920	+0,2	-13,4	-16,9
II	Алтайський агрегатний	7,476	7,476	7,631	+2,0	+ 2,0	0
III	Мінський тракторний	16,182	12,352	16,269	+0,5	+31,7	+31

жати план виробітку вищий, але в результаті заниженого плану (10,455 тис. крб. замість очікуваного 12,595 тис. крб.) одержав низькі результати, хоча план і виконав; б) Алтайський завод агрегатів мав середній рівень і залишався на ньому, дещо перевиконавши план; в) Мінський тракторний завод взяв розрахунковий план набагато вищий від нижньої вірогідної межі і здобув високих результатів, перевиконавши планові.

Отже, маючи орієнтири у вигляді нижніх меж планових показників, можна управляти плановими процесами, концентруючи увагу на підприємствах з різко зниженими значеннями планових проектувань проти очікуваних розрахункових даних. З метою підвищення ефективності виробництва необхідно викривати причини таких відхилень, розшифровувати їх по окремих факторах. Пропозиції підприємств із значно підвищеними проти розрахованих по регресивних формулах значеннями показників планів можуть прийматися без докладних трудомістких перевірок. Основне тут це те, що планові органи не будуть примусово нав'язувати підприємствам підвищені показники і будуть опиратися на їх об'єктивно визначені «відстані» до нижніх меж рівня ефективності.

Слід додати, що такі розрахунки кореляційних моделей можливі з усіх найважливіших показників ефективності: фондовіддача, затрати на карбованець товарної продукції, рентабельність тощо. Крім того, запропонований метод можна також використати для вдосконалення розробки підготовки нормативів для системи економічного стимулювання підприємств за напружені зустрічні плани.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ТЕХНІКО-ЕКОНОМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ
РОБОТИ ВИРОБНИЧИХ БУРЯКОЦУКРОВИХ ОБ'ЄДНАНЬ

(На прикладі Харківської і Белгородської областей)

Зростання суспільного виробництва на основі його інтенсифікації, підвищення ефективності і якості всієї господарської діяльності — курс, що впливає з економічної стратегії КПСР. Досягнуті на кожному етапі результати завжди повинні розглядатися як ступінь для дальшого руху вперед, у чому й полягає одна з умов безперервності господарського розвитку. Пошуку резервів підвищення ефективності виробництва може і повинен сприяти старанний статистичний аналіз, у тому числі на основі порівняльних співставлень.

Мета даної статті — порівняти і проаналізувати техніко-економічні показники роботи цукрових заводів двох суміжних областей — Белгородської і Харківської.

Основні техніко-економічні показники, які впливають на ефективність цукрового виробництва, це дигестія (вихід цукру, його втрати при виробництві, вміст цукру в патоці в процентах до ваги перероблених буряків), продуктивність праці (затрати робочого часу на переробку 100 т буряків). Збільшення виходу цукру на 1% знижує собівартість 1 ц цукру на 5 крб. 22 к., а скорочення затрат праці на один людино-день знижує її на 26 к.¹. Для співставлення нами обстежено 23 заводи (11 — Белгородщини і 12 — Харківщини). Одержані результати дали змогу визначити ступінь часткової однорідності цих підприємств по деяких техніко-економічних показниках (див. табл. 1, де у чисельнику приведено дані по Белгородщині, а в знаменнику — по Харківщині).

Таблиця 1

Рік	В % до ваги перероблених буряків			Затрата робочого часу на 100 т буряків, людино-дні
	вихід цукру	витрати цукру при виробництві	вміст цукру в патоці	
1977	10,27	0,98	3,44	17,16
	9,67	1,0	2,5	13,1
1978	10,1	0,98	3,16	17,05
	10,0	1,0	2,9	13,2

¹ А. В. Сивоконь. Взаємозв'язок техніко-економічних показників і собівартості продукції. — Вісн. ХДУ, № 147, серія «Екон.», 1976, с. 45.

Так, вихід цукру в 1977 р. на заводах Белгородщини був вищим лише на 0,6%, а в 1978 р. майже однаковий. Втрати цукру відрізнялися і в 1977 і в 1978 рр. лише сотими частками процента. Спостерігалась істотна різниця і в третьому показнику — вміст цукру в патоці. Найвищі показники щодо вмісту цукру в патоці були на заводах Новотаволжанському (3,93%) і Валуйському (3,47%). Це свідчить, по-перше, про хиби в організації технологічного процесу на кількох заводах Белгородщини і, по-друге, про наявні резерви підвищення ефективності виробництва. Тільки за рахунок подолання цієї різниці показник виходу цукру на заводах Белгородщини міг бути вищим (при тім же рівні дигестії буряків) в 1977 р. на 0,5%, а в 1978 р. — на 0,39% у порівнянні з цими же показниками по Харківському об'єднанню, що дало б зниження собівартості на 8,1 і 6,3% відповідно.

Таблиця 2

Рік	План, крб.	Звіт, крб.	% виконання
1977	40,97	44,27	108,1
	35,79	35,21	98,5
1978	41,18	59,91	145,5
	34,52	57,00	165,13
Індекси динаміки (1978 р. до 1977 р.): по Белгородщині по Харківщині	1,005	1,353	—
	0,965	1,619	—

Затрати праці на переробку 100 т буряків в двох об'єднаннях також неоднакові. Різниця в середньому за два роки становить 4 людино-дні.

Усе це виявилось при узагальненні показника собівартості центнера цукру-піску (див. табл. 2, у якій у чисельнику приведено дані по заводах Белгородщини, а у знаменнику — Харківщини).

1977 р. був сприятливим щодо погодних умов. Звітна собівартість на заводах Харківського об'єднання була нижчою планової на 1,6%. Підприємства ж Белгородщини перевищили планову собівартість на 8,1%. Це, в першу чергу, стосується таких великих заводів, як Валуйський, Чернянський, де собівартість 1 ц цукру-піску досягла відповідно 58, 18 і 52, 52 крб. при плані в 31,5 і 32,0 крб. відповідно.

Несприятливі погодні умови 1978 р. (підвищена вологість, що вплинула на якість сировини) призвели до різкого підвищення собівартості продукції на обох об'єднаннях. Зросла питома вага сировини в загальних затратах на виробництво продукції. Так, у 1977 р. на заводах Харківщини затрати на сировину становили 60,9, а в 1978 р. — 80,98%. Поряд з іншими причинами це підвищило собівартість 1 ц цукру в порівнянні з 1977 р. на 61,9%, а в порівнянні з планом — на 65,13%. Цукрозаводи Белгородщини навіть у 1977 р. не впоралися з плановим завданням і перевищили його на 8,1%. У 1978 р.

фактична собівартість тут була вища від запланованої на 45,5%, а в порівнянні з 1977 р. — на 35,3%. Таке ж становище склалося в 1978 р. і на заводах Харківського об'єднання, які всі без винятку, перевищили планові показники щодо собівартості.

Результат проведеного аналізу свідчить про наявність невикористаних резервів підвищення ефективності виробництва на цукрозаводах двох сусідніх областей, що перебувають у приблизно однакових ґрунтово-кліматичних умовах і рівні технічної оснастки.

В. Д. ГУСЬКОВА, канд. екон. наук, А. В. СИВОКОНЬ,
канд. екон. наук

ЗРОСТАННЯ ФОНДОВІДДАЧІ СПЕЦІАЛЬНИХ КОВАЛЬСЬКИХ ВИРОБНИЦТВ

XXV з'їзд КПРС відзначив необхідність розробки комплексу заходів, спрямованих на зростання фондівіддачі [1, с. 141—142].

Динаміка фондівіддачі визначається особливостями об'єктивних процесів у розвитку економіки країни на сучасному етапі, а також мірою використання нових можливостей, що відкриваються в повсякденній практичній діяльності. Вивчення досвіду майже трьохсот ковальських цехів, дільниць і спеціалізованих ковальсько-штамповочних підприємств дало можливість виявити певну залежність випуску заготовок на одну тисячу карбованців виробничих фондів від обсягу виробництва, рівня його спеціалізації та середньої маси однієї заготовки. Підвищення спеціалізації супроводжується удосконаленням технологічного процесу і впровадженням прогресивного устаткування, що забезпечує значне зростання фондівіддачі. Про низьку ефективність використання основних фондів у неспеціалізованих цехах з річним обсягом виробництва до 3 тис. т (ковальських заготовок) свідчать такі дані: річний випуск до 500 т — фондівіддача — 0,76 т/тис. крб. і відповідно: до 1000—1,19; до 3000—2,56; до 5000—5,95; до 20 000—6,20; до 50 000—7,10; понад 50 000 т — 8,73 т/тис. крб. Більш спеціалізовані ж цехи й заводи з випуском заготовок понад 3 тис. т на рік мають фондівіддачу більшу ніж удвічі. Тому слід орієнтуватися на прогресивнішу групу ковальських виробництв. Залежність фондівіддачі від названих факторів визначається по групі заводів з випуском понад 3 тис. т на рік і має такий вигляд: $\Phi = 1,099 \cdot V^{0,1321} \times \times P^{0,582} \cdot U^{0,2629}$, де Φ — фондівіддача, т/тис. крб.; V — обсяг випуску заготовок, т/рік; P — середня маса однієї заготовки, кг/шт.; U — рівень спеціалізації ковальського виробництва. Порівняння даних розрахункової і фактичної фондівіддачі, одержаних за допомогою формули, показує, що різниця між ними не перевищує 5% (див. таблицю).

Річне виробництво, т	Фондовіддача виробничих основних фондів, т/тис. крб.		Відхилення розрахункової фондовіддачі від фактичної	
	фактична	розрахункова	т	%
3001—5000	5,95	5,69	-0,26	-4,4
5001—20000	6,20	6,50	+0,30	+4,8
20001—50000	7,10	7,37	+0,27	+3,8
Понад 50000	8,73	8,37	-0,36	-4,2

Характерною особливістю названої залежності є те, що збільшення обсягу випуску ковальського виробництва викликає значне зростання фондовіддачі в натуральному вимірюванні. Одержана залежність фондовіддачі від важливіших впливових факторів може бути використана при обґрунтуванні найбільш доцільного варіанту спеціалізованого виробництва.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. *Кучерявий І. М.* Шляхи підвищення ефективності заготовчого виробництва в машинобудуванні. — К.: Наук. думка, 1973. — 134 с.

В. Ф. ПУРТОВ, М. І. КОРНІЛОВ

УДОСКОНАЛЕННЯ ВИМІРЮВАННЯ РІВНЯ ПОДЕТАЛЬНОЇ СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА

Спеціалізація виробництва має якісну і кількісну виразність. Її якасна характеристика виражається однорідністю виготовлених виробів, кількісна — обсягом їх випуску. Для визначення рівня спеціалізації зупинимося, перш за все на його якісній характеристиці. Під однорідністю в даному випадку мається на увазі обмеження номенклатури виробів. Оціночним показником рівня спеціалізації є цількість назв (типорозмірів) виготовлених виробів або обернена величина — коефіцієнт однорідності $K_0 = 1/N$, де K_0 — коефіцієнт однорідності; N — кількість типорозмірів деталей у плані виробництва. Виробництво буде гранично однорідним при умові, що $K_0 = 1$. Сукупна якісна і кількісна визначеність спеціалізації може бути виражена середнім розміром серій або відношенням загального обсягу деталей, що випускаються, до кількості їх типорозмірів: $P_c = Q/N$, (1) де P_c — рівень спеціалізації; Q — загальний обсяг випуску деталей, шт. Із формули (1) видно, що для підвищення рівня спеціалізації необхідно або збільшити кількість деталей, що випускаються, або зменшити кількість номенклатурних позицій. Найбільший ефект досягається при одночасному зростанні обсягу випуску і скороченні номенклатури виробів. Для того, щоб

при визначенні P_c врахувати значення різних обсягів випуску по кожній деталі i -го найменування, слід використати формули середньої арифметичної зваженої. При обчисленні цієї середньої замість абсолютних значень ваги можна використати відносні величини (частоти). Діапазон зміни цього показника може бути обмежений шляхом ділення середньозваженого розміру серії (P'_c) на постійну величину $A \geq P'_{c_{\max}}$. Назвемо цей показник коефіцієнтом спеціалізації. Після відповідних перетворень формула його розрахунку матиме вигляд

$$K_c = \frac{\sum_{i=1}^N g_i d_i}{A \sum_{i=1}^N d_i} \quad (2)$$

де K_c — коефіцієнт спеціалізації; g_i — обсяг випуску деталей i -ї номенклатурної позиції, шт; d_i — питома вага випуску деталей i -го найменування в загальному обсязі їх виробництва; i — номер номенклатурної позиції; N — кількість номенклатурних позицій у плані виробництва; A — постійна величина.

Коливання коефіцієнта спеціалізації (K_c) обмежені, з одного боку, границею його збільшення, тобто одиницею, і, з другого боку, безкінечно малою величиною, що наближається до нуля. Для ілюстрації викладеного розглянемо приклад вимірювання рівня спеціалізації за формулою (2). На п'яти різних виробництвах виготовляється п'ять типорозмірів однорідних деталей обсяг випуску на кожному виробництві однаковий:

$\sum_{i=1}^N d_i = 20$ тис. шт., а кількість виготовлюваних деталей по номенклатурних позиціях різна. Іншими словами, дані виробництва відрізняються розподілом випуску по номенклатурних позиціях [див. таблицю].

Підстановкою у формулу (2) вихідних даних із таблиці знайдено значення рівня спеціалізації при $A=20$. Так, для виробництва № 1 величина $K_c=0,2$; для виробництва № 2 — $K_c=0,22$ і т. д. (див. таблицю). Найбільше значення коефіцієнта спеціалізації може бути забезпечене при скороченні номенклатурних позицій (наприклад, шляхом уніфікації) і ліквідації паралелізму у виробництві, що відповідає логіці спеціалізації. Таким чином, показник K_c , на відміну від P_c , враховує не лише однорідність і повторюваність, а й відмінність виробництв у розподілі випуску по номенклатурних позиціях. Аналіз стану спеці-

Номенклатурна позиція	Номер виробництва і обсяг випуску, тис. шт.				
	1	2	3	4	5
$i=1$	4	5	1	1	1
$i=2$	4	5	2	1	1
$i=3$	4	5	3	1	1
$i=4$	4	3	4	8	1
$i=5$	4	2	10	9	16
Разом	20	20	20	20	20
K_c	0,20	0,22	0,32	0,37	0,65

алізації виробництва шестерень на підприємствах тракторного і сільськогосподарського машинобудування показав, що даний показник перебуває в кореляційному зв'язку з основними показниками ефективності виробництва. Ця обставина важлива для економічної характеристики можливих варіантів спеціалізації. Названі якості згаданого показника свідчать про можливість використання його в практиці для характеристики рівня спеціалізації і для дослідження його впливу на показники ефективності виробництва.

М. І. КОРНІЛОВ

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО ВИРОБНИЦТВА

Суттєвою умовою зростання ефективності машинобудування, успішного здійснення технічного прогресу у цій галузі є забезпечення високого рівня спеціалізації інструментального виробництва. Нині спеціалізованими заводами випускається близько 34% обсягу вироблюваного інструменту і технологічної оснастки. Остання його частина випускається самими споживачами інструменту. У важкому машинобудуванні, наприклад, виготовляють різці 103 заводи, розвертки — 62, мітчики — 40 заводів; у тракторному і сільськогосподарському — відповідно 137, 110, 78 заводів. Більшість інструментальних цехів і дільниць машинобудівних заводів характеризуються низьким рівнем продуктивності праці і високою собівартістю, незадовільним використанням основних фондів, що завдає значних збитків державі. Так, виготовлення стандартного і нормалізованого металорізального інструменту в інструментальних цехах машинобудівних заводів РРФСР призводить до збитків народному господарству у сумі 70 млн. крб. на рік [2, с. 12]. Спеціалізація створює умови для найповнішого використання високопродуктивної техніки, вдосконалення технології і переходу на потоково-масове виробництво, сприяє зростанню технічного і організаційного рівня допоміжного виробництва, підвищенню якості продукції.

На XXV з'їзді КППС неодноразово вказувалося на необхідність розвитку спеціалізованого виробництва продукції загальномашинобудівного застосування, створення спеціальних заводів по виробництву інструментів і оснастки [1, с. 51, 206]. Однією з основних умов ефективності спеціалізації є організація виробництва на основі високої концентрації продукції, що випускається. У передових інструментальних цехах з обсягом виробництва понад 1,5 млн. крб. на рік у порівнянні з цехами з обсягом до 100 тис. крб. випуск продукції більший на одного працюючого в 4—5 разів, на один металорізальний верстат у п'ять разів, на один карбованець основних фондів більше ніж удвічі [3]. Найбільший економічний ефект від спеціалізації можна одержати тоді, коли вона розвивається не шляхом зосередження на підприємстві виробництва різноманітного інстру-

менту, а шляхом концентрації однорідної продукції. Наприклад, у деяких галузях машинобудування створено інструментальні заводи, що дало змогу поліпшити забезпеченість інструментом і підвищити рівень інструментального виробництва (див. таблицю: Порівняльні показники виробництва інструменту в цілому по галузі і на її спеціалізованих заводах [3]).

Дані показники могли бути б вищими, якби спеціалізація заводів будувалася не за груповою ознакою (різальний, слюсарно-монтажний, вимірювальний і т. д. інструмент), а за видовою (різці, розвертки, мітки тощо) і розмірною, тобто з максимальним дотриманням принципу однорідності. Доцільність такого підходу щодо спеціалізації підтверджується досвідом роботи багатьох заводів машинобудування. Концентрація однорідної продукції посилюється також унаслідок розвитку стандартизації і уніфікації, оскільки скорочення різномірності

застосовуваного інструменту створює передумови для збільшення серійності і масовості його випуску. Поглиблення спеціалізації інструментального виробництва дасть можливість прискорити зростання продуктивності праці, поліпшити структуру виробництва, підвищити ефективність усього машинобудування.

Список літератури: 1. Матеріали XXV з'їзду КПРС. — К.: Політвидав України, 1976. — 288 с. 2. Карлик Е. М., Власов В. Ф. Специализация и концентрация инструментального производства. — Л.: Машиностроение, 1973. — 160 с. 3. Основные показатели инструментального производства. — М.: Минтракторсельхозмаш, 1976. — 328 с.

В. Г. ВАСИЛЕНКО

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПРОЦЕСІВ ЗАМІНИ УСТАТКУВАННЯ В МАШИНОБУДУВАННІ

Розв'язання завдань підвищення ефективності суспільного виробництва, поставлених XXV з'їздом КПРС, вимагає поглиблення економічного обґрунтування господарських рішень, в тому числі і в галузі заміни фізично зношених і морально застарілих машин у промисловості. Насамперед, це стосується машинобудування, що є базою технічного переозброєння всього народного господарства. У цьому зв'язку перед економічною наукою постає проблема розробки рекомендацій у справі оптимального планування заміни машин і устаткування. Очевидно, рішення цієї проблеми повинно виходити із з'ясування тенденцій процесів заміни устаткування в промисловості. Спроба виявити їх

Випуск продукції, крб.	По галу- зі	По спеці- алізованих заводах
На одного працюючого	5041	6000
На один металорізальний верстат	11872	18016
На один крб. основних фондів	4,2	1,5

була зроблена нами на харківських машинобудівних заводах: тракторному (ХТЗ), велосипедному (ХВЗ) і заводі «Серп і молот» (див. таблицю).

Рік	Заводи						Середньозважений коефіцієнт заміни, %	Тенденція зміни середньозваженого коефіцієнта заміни, %
	ХТЗ		Серп і молот		ХВЗ			
	коефіцієнт заміни, %	тенденція зміни коефіцієнта заміни, %	коефіцієнт заміни, %	тенденція зміни коефіцієнта заміни, %	коефіцієнт заміни, %	тенденція зміни коефіцієнта заміни, %		
1970	3,7	X	2,5	X	1,5	X	3,1	X
1971	9,5	5,1	7,3	4,1	3,0	2,0	8,5	4,6
1972	2,1	4,9	2,6	4,5	1,4	1,9	2,2	4,6
1973	3,1	2,1	3,7	3,1	1,2	1,6	3,2	2,4
1974	1,1	2,0	2,9	3,0	2,1	2,0	1,7	2,3
1975	1,8	2,4	2,5	2,4	2,8	2,9	2,0	2,5
1976	4,4	X	1,7	X	3,8	X	3,7	X
В середньому за весь період	3,7	X	3,8	X	2,3	X	3,5	X

Динаміка середнього по трьох заводах коефіцієнта, насамперед, звертає на себе увагу своєю нерівномірністю, стрибкоподібністю. Це обумовлюється значними коливаннями величини вилучення машин і устаткування за роками розглядуваного періоду. Максимальне значення коефіцієнта (8,5%) припадає на 1971 р. Очевидно, це не випадково, тому що згаданий рік передував переоцінці основних фондів. Переоцінка ж стимулювала вилучення застарілих і зношених машин. За роком максимуму йде різке (майже в 4 рази) зниження величини коефіцієнта заміни. Це закономірно: у попередньому році була ліквідована або передана підприємствам інших галузей народного господарства більша частина непридатних до використання машин, що скупчилися на заводах. На кінець періоду знову спостерігається деяке поживлення заміни устаткування: в 1976 р. коефіцієнт сягає найбільшої після максимуму 1971 р. величини — 3,7%. Через весь цей стрибкоподібний процес проступає тенденція до зниження коефіцієнта заміни. Якщо розглядати динаміку коефіцієнтів заміни на кожному з заводів окремо, то виявляється, що на всіх трьох підприємствах вона має суперечливий характер, закономірність її неочевидна. Загальною для всіх заводів рисою є те, що максимальні значення коефіцієнтів заміни припадають на 1971 рік — рік підготовки до переоцінки основних фондів, а також наступне істотне падіння їх величини. На ХТЗ і ХВЗ, на відміну від заводу «Серп і молот»

лот», на кінець періоду, що розглядається, знову намічається підвищення коефіцієнта заміни. На ХВЗ воно навіть змінює спрямованість тенденції коефіцієнта заміни до зниження, що складалася на початок періоду. В результаті тенденція набуває такого вигляду, що її, очевидно, треба трактувати як тенденцію до нестійкого зростання. В той же час на ХТЗ і «Серп і молот» спостерігається тенденція до зниження коефіцієнта заміни. Описані факти свідчать про недостатню економічну обґрунтованість заходів у справі заміни, про відсутність на обстежених підприємствах цілеспрямованого регулювання цього процесу. Курс на інтенсифікацію промислового виробництва вимагає різкого збільшення темпів заміни застарілих і зношених машин. В той же час проведений на кількох машинобудівних підприємствах аналіз виявив тенденцію до зниження цих темпів, що в значній мірі пояснюється хибами у плануванні процесу заміни. Необхідною передумовою підвищення темпів і забезпечення рівномірного характеру оновлення устаткування є планування частини парку, що підлягає заміні. Цей показник треба встановлювати як для підприємств, так і для галузі на п'ятирічний період із розбивкою по роках. Після цього підприємства в межах річних сум капіталовкладень, виділених на оновлення устаткування, визначають перелік конкретних об'єктів заміни. Останнє мусить здійснюватися шляхом розрахунків порівняльної ефективності різних методів відтворювання машин. Порядок планування, запропонований нами, буде сприяти підвищенню ефективності управління процесом заміни устаткування.

В. Г. ВАСИЛЕНКО, О. І. ЧЕБОТАРЬОВА

ТЕХНІЧНИЙ ПРОГРЕС І СТРОКИ СЛУЖБИ МЕТАЛОРІЗАЛЬНИХ ВЕРСТАТІВ У МАШИНОБУДУВАННІ

Прийнятий Комуністичною партією і Радянським урядом курс на інтенсифікацію суспільного виробництва висуває змінну устаткування як переважний метод розвитку основних фондів на сучасному етапі. Однією з умов реалізації цієї вимоги є підтримання доцільних темпів оновлення машинного парку. Для їх досягнення необхідно встановити строки зміни застарілих машин, додержання яких дало б змогу постійно підтримувати машинний парк на рівні останніх досягнень науки і техніки.

Отже, перед економічною наукою постає проблема визначення оптимальних строків служби машин і устаткування. У зв'язку з цим важливо з'ясувати фактичні строки їх служби. Це ми зробили на Харківських машинобудівних заводах: тракторному (ХТЗ) і велосипедному (ХВЗ). Об'єктами нашого дослідження були парки металорізальних верстатів цих підприємств.